

Staatsbosbeheer

Natuurinclusieve landbouw

Succesvolle samenwerking tussen boeren
en natuurbeheerders

Eindrapportage in opdracht van het ministerie van Landbouw,
Visserij, Voedselzekerheid en Natuur
augustus 2025

Inhoud

Voorwoord	4	3. Aanpak en uitvoering	28
Samenvatting	5	Waarom sluiten boeren zich aan?	29
1. Inleiding	6	Interview NIL-boer	29
Aanleiding	7	Hoe komt een boer bij het NIL-team?	31
Opdracht	7	Belangstellingsregistratie	32
Hoofddoel	8	‘Verdubbelaar’ voor boer en natuur	32
Voortschrijdend inzicht	8	Interview LandschappenNL	33
Extensiveren rond kwetsbare natuur	8	Interview Natuurmonumenten	34
Van pachter naar partner	9	Selectie deelnemers	35
Definitie	9	Intrinsieke motivatie	35
Interview BoerenNatuur	11	Ervaringen	37
2. Verantwoording en cijfers	14	Interview WUR	38
Hoe ver zijn we nu?	15	4. Volgende stappen	40
Interview NIL-boer	18	Impact op de samenleving	41
Van regulier naar NIL	20	Aanpak verbreden	41
De belangstelling groeit	22	Kansen benutten	41
Interview Groen Ontwikkelfonds Brabant	23	Momentum	42
Vertraging	24	Interview Louis Bolk Instituut	42
Pachttuitgifte en het Didam-arrest	24	Dilemma’s	44
Naar een openbaar pachtproces	24	Naar de toekomst	44
Natuurinclusief en ook Didam-proof	25	Interview MVO Nederland	45
Interview ministerie LNV	25	Bijlagen	46
		Colofon	49

Voorwoord

Met mijn gezin was ik twee jaar geleden op fietsvakantie. Door heel Nederland sliepen we bij boeren thuis. Al die agrariërs hadden hun eigen uitdagingen, zowel de biologische als de gangbare bedrijven. We voerden daar leuke, leerzame gesprekken over. Als ik denk aan natuurinclusieve landbouw, zie ik een landelijk gebied voor me. De boeren die er werken dragen bij aan natuur-, klimaat- of waterdoelstellingen doordat ze natuur een plek geven op hun grond. Zoals de boer in Noord-Brabant bij wie ik laatst op werkbezoek was. Hij heeft op grasland plas-dras aangelegd, eromheen groeien allerlei grassen en planten. Dat trekt grutto's aan. De kuikens van de weidevogels kunnen zich verschuilen in het gras en vinden er voedsel. Fantastisch om te zien.

Iedereen die een heg plant of bloemrijk gras laat groeien versterkt biodiversiteit. Maar als je kwaliteit wilt behalen voor natuurdoelen, heb je ook aaneengeschakelde stukken grond nodig met voldoende zwaar beheer. Biodiversiteit versterken moet dus op een integrale manier in een gebied gebeuren. Het bijzondere aan deze pilot met natuurinclusieve landbouw is dat Staatsbosbeheer, boeren en andere betrokken organisaties samen leren hoe je zoiets aanpakt.

Nederland heeft grote opgaven voor natuurherstel, biodiversiteit en waterkwaliteit. In mijn ogen kan natuurinclusieve landbouw veel bijdragen aan oplossingen. Daarom ben ik blij met de middelen die er zijn voor agrarisch natuurbeheer. Als alle

terreinbeherende organisaties en boeren samen werken aan verbetering van het landschap – en er een reëel verdienmodel is voor producten en diensten – komen we ver.

Of de verandering snel genoeg gaat, zal de tijd leren. Ik zie nu momentum: de overheid wil partijen ondersteunen om natuurinclusieve landbouw op te schalen. Toch is het voor boeren niet makkelijk om hun bedrijf om te schakelen en het ondertussen economisch gezond te houden. Daarom vind ik het mooi dat Staatsbosbeheer de koplopers ondersteunt. Boerencollectieven doen dat ook en kunnen dat met de extra middelen voor agrarisch natuurbeheer nog meer gaan doen. Uiteindelijk kunnen we allemaal waarde toevoegen aan grond – burgers in hun tuin, boeren op hun land – om ecosystemen en landschappen veilig te stellen. Zodat we ook in de toekomst kunnen genieten van een gezond, aantrekkelijk landschap en belangrijke andere baten van natuur, zoals bestuivers voor groente en fruit, en schoon drinkwater. Pilots als deze laten zien wat het oplevert als je economie en ecologie meer in balans brengt.

Geertje van Hooijdonk
Directeur Natuur bij het
ministerie van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur

Samenvatting

De tegenstellingen tussen landbouw en natuur in Nederland lijken groot. Natuurinclusieve landbouw gaat uit van samenwerking tussen natuurbeheerders en boeren. In opdracht van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) heeft Staatsbosbeheer in de praktijk onderzocht hoe grondgebonden en circulaire landbouw, waarin natuur en landschap volledig geïntegreerd zijn, kan bijdragen aan het versterken van kwetsbare natuurgebieden. Met als uitgangspunt dat agrarische bedrijven hierbij een gezond economisch perspectief hebben.

Het uitvoeren van experimenten met natuurinclusieve landbouw is gericht op het sterker verbinden van landbouw en natuur om een ecologisch houdbaar en economisch rendabel voedselsysteem te realiseren. In de oorspronkelijke opdrachtbrief uit 2019 verzocht het ministerie van LNV (tegenwoordig LVVN) Staatsbosbeheer op vrijkomende pachtgronden met veertig agrarische ondernemers een samenwerking aan te gaan voor natuurinclusieve landbouw. Toetsing van bedrijven op kwaliteit was een van de onderdelen daarvan.

Bij de opdracht hoorde ook een verkenning naar duurzame ingebruikgeving van pachtgrond op praktisch en juridisch vlak. En de opzet van een leernetwerk voor deelnemende boeren, boswachters en externe deskundigen. Het ministerie vroeg Wageningen University & Research (WUR) de pilot te monitoren en Staatsbosbeheer om dit wetenschappelijk onderzoek te faciliteren.

In 2022 is de lopende opdracht uitgebreid met onder meer een inspanningsverplichting voor een samenwerking met in totaal tachtig agrariërs en de ontwikkeling van kritische prestatie indicatoren (KPI's) voor natuurinclusieve landbouw. Verder kreeg Staatsbosbeheer de vraag om de geleerde lessen en ontwikkelde aanpak actief te delen, zowel intern als extern, om bij succes opschalen mogelijk te maken. De looptijd van de pilot werd verlengd naar eind 2025.

Resultaten

Aan het begin van de pilot was nog veel onbekend over wat natuurinclusieve landbouw inhoudt, welke effecten het heeft, de ontwikkeling van partnerschap tussen boeren en boswachters en duurzame ingebruikgeving van pachtgrond. In ruim vijf jaar tijd hebben wij en de agrarische bedrijven, overheden, brancheorganisaties, collega-terreinbeheerders en kennisinstituten waarmee we samenwerken veel geleerd. We hebben hindernissen overwonnen, zaken uitgezocht en op orde gebracht, en nu begint de motor volop te draaien.

In deze evaluatie zijn nog niet alle vragen rond natuurinclusieve landbouw volledig te beantwoorden. De transitie van intensieve naar grondgebonden, circulaire landbouw met een optimale integratie van natuur en landschap vraagt een langere adem dan de looptijd van deze pilot. Staatsbosbeheer heeft, passend bij de opdracht, een werkwijze ontwikkeld voor en ervaring opgedaan met natuurinclusieve landbouw. Hierover brengen wij verslag

uit. Het onderzoek naar de wetenschappelijke onderbouwing van de effecten is echter nog in volle gang. Dit rapport biedt de voorlopige, veelbelovende resultaten – en verhalen uit de praktijk. Deze wijzen erop dat natuurinclusieve landbouw een belangrijke bijdrage kan leveren aan maatschappelijke doelen, waaronder natuurherstel.

Leeswijzer

Staatsbosbeheer legt in dit rapport verantwoording af over de pilot Natuurinclusieve landbouw (NIL-pilot). De inleiding benoemt o.a. op hoofdlijnen de opdracht die het ministerie van LVVN heeft gegeven en de uitdagingen die hieraan verbonden zijn. Hoofdstuk 2 gaat nader in op feiten, cijfers en resultaten. Hoofdstuk 3 licht de NIL-aanpak toe en hoofdstuk 4 blikt vooruit: wat en wie zijn nodig om een vervolg te geven aan de tot nu toe behaalde resultaten?

1. Inleiding

De tegenstellingen tussen landbouw en natuur lijken de afgelopen jaren toegenomen. Natuurinclusieve landbouw gaat juist uit van samenwerking tussen natuurbeheerders en agrariërs. Op die manier kunnen zij de natuur versterken én een verdienmodel creëren voor duurzame agrarische activiteiten. Landbouw grondgebonden en circulair maken, met volledige integratie van natuur en landschap, draagt ook bij aan de aanpak van andere dringende maatschappelijke opgaven. Dit rapport gaat over de pilot met natuurinclusieve landbouw die Staatsbosbeheer in ruim vijf jaar tijd heeft uitgevoerd.

Staatsbosbeheer beheert kwetsbare, bijzondere natuur die van grote waarde is voor Nederland, zowel in ecologisch als economisch en moreel opzicht. Ons land heeft zich via internationale wetten bovendien verplicht om Natura 2000-gebieden in stand te houden. Voor het beschermen van deze kwetsbare gebieden – met veelal unieke landschappen die ook een recreatieve functie vervullen – is het belangrijk dat in de directe omgeving geen intensieve veehouderij of akkerbouw plaatsvindt. Tegelijkertijd zijn boeren onmisbaar voor de voedselproductie en landschapsbeheer.

Van de 268.340 hectare natuur die Staatsbosbeheer in totaal beheert verpachten we 40.194 hectare via geliberaliseerde pacht aan meer dan 3.000 boeren¹. De hectares die niet worden verpacht liggen in

kwetsbare natuurgebieden waar agrarisch medegebruik niet van toepassing is.

Aanleiding

Het realiseren van een ecologisch houdbaar en economisch rendabel voedselsysteem is een van de maatschappelijke opgaven voor Nederland. Het ministerie van Economische Zaken schreef in een Kamerbrief in 2017 de maatschappelijke ontwikkelingen richting natuurinclusieve landbouw toe te juichen. In 2018 benadrukte de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (tegenwoordig Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, LVVN) vervolgens het belang hiervan in haar visie ‘Landbouw en voedsel, waardevol verbonden’. Vanuit het besef dat een landbouwtransitie nodig is om de negatieve impact van landbouw op landschappen, natuur en de biodiversiteit te beperken werd Staatsbosbeheer gevraagd als uitvoerder van experimenten met natuurinclusieve landbouw, onder de noemer ‘NIL-pilot’ (NIL als afkorting van natuurinclusieve landbouw).

Opdracht

In 2019 kreeg Staatsbosbeheer de formele opdracht om via de NIL-pilot een samenwerking aan te gaan met veertig agrarische ondernemers. Deze bestond uit drie delen:

- Het opzetten, uitvoeren en begeleiden van de experimenten, en overleggen en samenwerken

hieraan met andere (overheids)organisaties.

- Het faciliteren en ondersteunen van een nulmeting, monitoring en evaluatie van de experimenten, inclusief zorgdragen voor gezamenlijk leren en communicatie.
- Bijdragen aan het eventueel inrichten van pachtgronden en praktijkproeven uitvoeren voor de experimenten.

Parallel aan de opdracht aan Staatsbosbeheer vroeg het ministerie Wageningen University & Research (WUR) om de pilot te monitoren en Staatsbosbeheer om dit wetenschappelijk onderzoek te faciliteren. De bedoeling was dat beide projecten elkaar zouden voeden door interactie, onder meer via het leernetwerk en ‘lerende monitoring’. Afgesproken is dat het ministerie en Staatsbosbeheer de monitoring gezamenlijk gingen begeleiden.

Eind 2019 volgde intensivering van de opdracht en in 2022 een uitbreiding. Daarbij is de eindtijd van de pilotperiode verschoven van 2023 naar eind 2025. De uitbreiding van de opdracht in 2022 bestond uit de volgende componenten:

- Extra NIL-bedrijven; inspanningsverplichting: het zoeken en begeleiden van 40 extra natuurinclusieve landbouwbedrijven.
- Extra hectares NIL; inschatting op basis van de ervaringen: inspanningsverplichting voor ca. 6.000 ha.

¹ Bron: Jaarverslag Staatsbosbeheer 2024, peildatum 31 december 2024, <https://www.staatsbosbeheer.nl/wat-we-doen/nieuws/2025/05/jaarverslag-2024-staatsbosbeheer-in-beweging>

- Komen tot een eenduidige set van kritische prestatie indicatoren (KPI's) met drempel- en streefwaarden voor natuurinclusieve landbouw.
- Enthousiasmeren van collega-terreinbeherende organisaties voor natuurinclusieve bedrijfsvoering binnen de bedrijfssturing in hun organisatie.
- Verkennen van mogelijkheden om (NIL-)boeren in te zetten voor uitvoerende werkzaamheden en diensten, zoals landschapsbeheer. Dit kan een stimulans zijn voor boeren om over te stappen met landschapsbeheer als onderdeel van het verdienmodel. De mogelijkheden hiertoe binnen de regelgeving voor aanbesteding door publieke organisaties worden (juridisch) verkend.
- Het verkennen van een (juridisch houdbare) duurzame vorm van ingebruikgeving – met als doel dat op termijn natuurinclusieve landbouw als een criterium kan worden gewogen bij de gunning van pachtgronden naar aanleiding van het Didam-arrest, dat openbare aanbesteding verplicht heeft gemaakt.
- Het vergroten van het partnerschap tussen natuurbeheer en landbouw.

Hoofddoel

De NIL-pilot heeft als belangrijkste doel het leveren van een bijdrage aan de transitie in de landbouw en waar mogelijk in en rondom Natura 2000-gebieden. Deze bijdrage gaat over het faciliteren van agrarische ondernemers die zelf willen omschakelen naar natuurinclusieve landbouw op hun eigen landbouwgrond via het beschikbaar stellen van (extra oppervlakte) pachtgrond met geliberaliseerde pacht

voor een langere periode. De experimenten leveren kennis op over de economische en ecologische kosten en baten van natuurinclusieve landbouwmaatregelen. Deze kennis wordt ook gedeeld met een bredere groep boerenondernemers, als input voor toekomstig beleid rond natuurinclusieve landbouw in Nederland en voor Staatsbosbeheer voor de duurzame ingebruikgeving van pachtgronden. Dit kan bijdragen aan behoud en ontwikkeling van biodiversiteit in Nederland via landbouwbedrijven, ook op de naast het natuurgebied gelegen landbouwgronden van de boer zelf. Verder draagt Staatsbosbeheer via deze experimenten bij aan de doelstellingen uit de Bijenstrategie (waarin Staatsbosbeheer partij is).

Voortschrijdend inzicht

Tijdens de uitvoering van de pilot ontstond het besef dat het veel effectiever is om de focus te leggen op overgangszones rond natuurgebieden van Staatsbosbeheer om daar de druk op kwetsbare natuur te verminderen en het partnerschap met agrariërs te versterken. In deze zones werken we het liefst samen met duurzame, financieel gezonde boerenbedrijven. Het mes snijdt dan aan verschillende kanten. Natuurinclusieve landbouw maakt kwetsbare natuur robuuster, versterkt landschappen en draagt bij aan het realiseren van klimaatdoelen². Boeren die kiezen voor een NIL-samenwerking krijgen korting op de pachtprijs, langdurig zekerheid over grond en ze besparen op kosten voor krachtvoer, mest en bestrijdingsmiddelen. Verder liggen er kansen op het gebied van recreatie en vergoedingen voor bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer. Deze manier van werken draagt bij aan een solide

financiële basis voor hun bedrijf, ondanks een lagere productie – hoewel op dit vlak nog stappen te zetten zijn.

Extensiveren rond kwetsbare natuur

Natuurinclusieve landbouw helpt Nederland te voldoen aan Europese verplichtingen en biedt oplossingen voor maatschappelijke opgaven. Deze vorm van landbouw is overal effectief, in de vorm van drukfactoren in het milieu verminderen, landschapsherstel, biodiversiteitswinst en systeemherstel in en rond natuurgebieden. Dit is het meest efficiënt in en rond kwetsbare natuurgebieden. Praktijkvoorbeelden laten zien wat de NIL-aanpak oplevert voor de natuur, waarbij óók een gezond inkomen voor een agrarisch bedrijf mogelijk is. De voor dit rapport geïnterviewde NIL-boeren vertellen daar meer over.

Overgangszones tussen landbouw- en natuurgebieden variëren van enkele honderden meters tot enkele kilometers, afhankelijk van de invloed die omliggend gebied uitoefent op een natuurterrein. Door in die zones alleen natuurinclusief landbouwkundig gebruik toe te passen ontstaat een 'zachte' overgang tussen natuur en landbouw. Op die manier verbetert de bodem- en waterkwaliteit en nemen drukfactoren af, zoals emissies van schadelijke stoffen door bestrijdingsmiddelen, onttrekking van grondwater (wat leidt tot verdroging) en overmatige voedingsstoffen door stikstofuitstoot (die de biodiversiteit aantast). In onze visie kunnen zowel natuur als landbouw hiervan profiteren, omdat het gebieden klimaatrobuster maakt.

² Wageningen University & Research heeft onderzocht hoe natuurinclusieve landbouw kan bijdragen aan een duurzamer landelijk gebied. <https://www.wur.nl/nl/nieuws-wur/show/hoeveel-kan-natuurinclusieve-landbouw-bijdragen-aan-een-duurzamer-landelijk-gebied.htm>

Van pachter naar partner

In de visie van Staatsbosbeheer laat natuurinclusieve landbouw zien dat samenwerking tussen natuurbeheerders en agrarische ondernemers leidt tot toekomstbestendige economische perspectieven én tot winst voor biodiversiteit, leefmilieu en natuur. Samen met o.a. Natuurmonumenten en LandschappenNL hanteren wij daarom sinds enkele jaren het principe ‘van pachter naar partner’. Dat betekent dat we pachters meenemen in het proces om onze doelen te realiseren en daarbij gericht kijken naar win-win mogelijkheden, in plaats van grond te verpachten met uitsluitend beperkingen.

Boeren die grond van Staatsbosbeheer op de NIL-manier beheren zijn in onze ogen partners die meedenken en -doen om natuurdoelen te halen. Op die manier komt ook de kennis die zij – vaak al decennialang – hebben van hun eigen land, de streek en het lokale watersysteem tot zijn recht. Ons huidige Ondernemingsplan (looptijd 2020-2025) benoemt natuurinclusieve landbouw als strategische prioriteit, omdat het:

1. bijdraagt aan landbouwtransitie
2. bijdraagt aan andere maatschappelijke opgaven (voor klimaat, biodiversiteit, landschap, voedselkwaliteit)
3. past in beleid om partnerschappen en duurzame ingebruikgeving te ontwikkelen

Binnen de agrarische sector groeit de interesse hiervoor. Boeren willen aansluiten bij de NIL-pilot dan wel natuurgrond van Staatsbosbeheer pachten voor duurzaam beheer. Dat bleek onder andere tijdens het peilen van belangstelling voor natuurinclusieve landbouw in Drenthe in 2024.

Definitie

Bij de start van de NIL-pilot bestond alleen een globale definitie van natuurinclusieve landbouw (Erisman, 2017): ‘een vorm van duurzame landbouw die optimaal gebruikmaakt van de natuurlijke omgeving en deze integreert in de agrarische bedrijfsvoering’. Vanuit de landbouwsector kwam de vraag om meer duidelijkheid over de kaders waar boerenbedrijven aan moeten voldoen. In antwoord hierop heeft Staatsbosbeheer, mede in opdracht van het

ministerie van LVVN, een eerste set KPI's ontwikkeld met drempel- en streefwaarden voor natuurinclusieve landbouw.

In de volgende twee hoofdstukken lichten we de resultaten en aanpak nader toe en benoemen we dilemma's die we tegenkwamen. Hoofdstuk 4 is gericht op de toekomst: hoe kunnen we resultaten uit de NIL-pilot bestendigen en wie of wat is daarvoor nodig?

Betrokken partijen

Aan de pilot Natuurinclusieve landbouw denken en werken partijen uit verschillende disciplines mee:

Opdrachtgever

Het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

Deelnemers

45 agrarische ondernemers (juni 2025),
eind 2025 ca. 66

Opdrachtnemer

De directeur van Staatsbosbeheer, die hiervoor een specifiek NIL-team heeft aangesteld om boeren te ondersteunen bij de omschakeling naar natuurinclusieve landbouw. Lokale boswachters geven verder met NIL-boeren in hun werkgebied invulling aan het partnerschap.

Terreinbeherende organisaties

Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, LandschappenNL

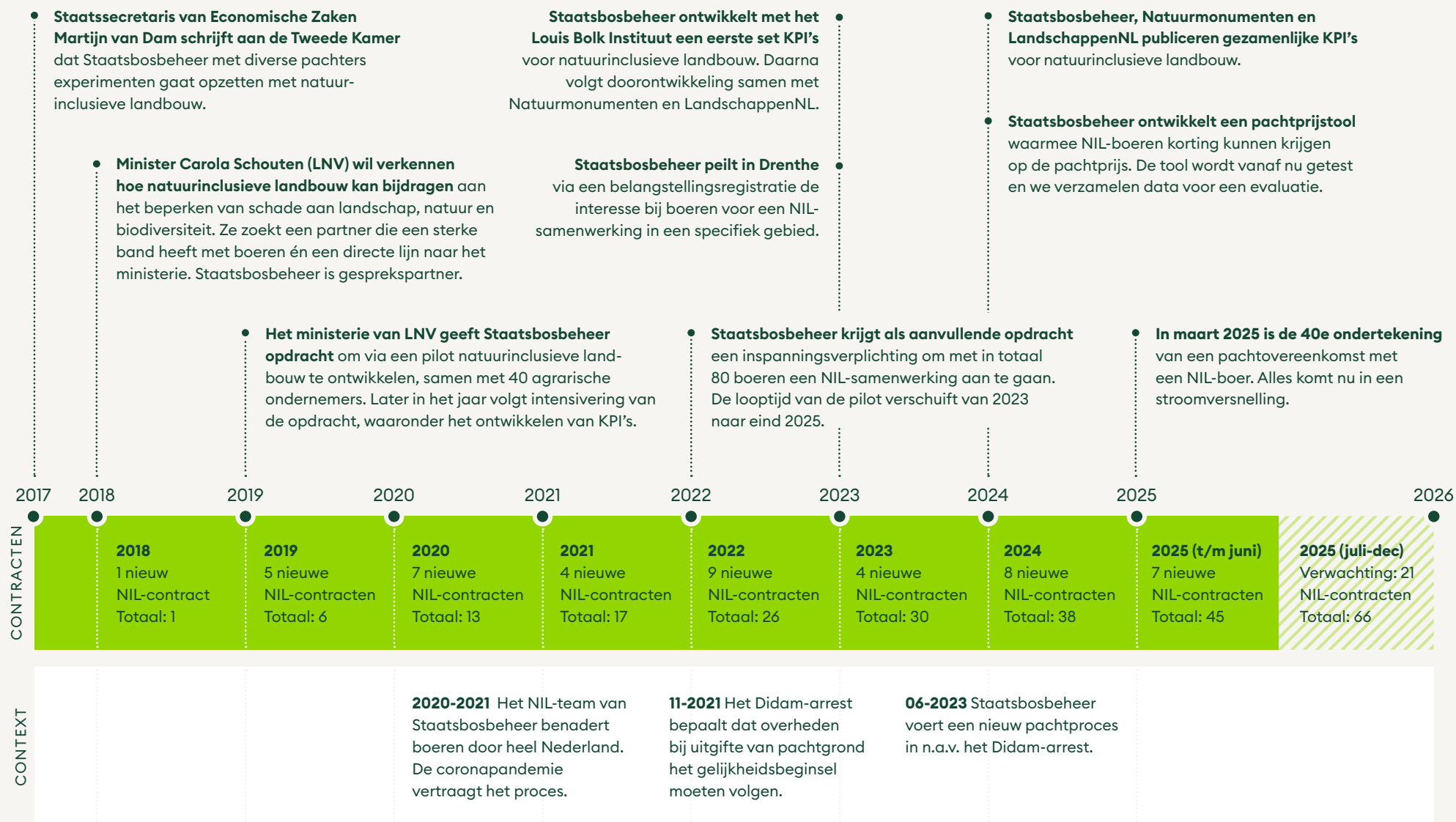
Onderzoeksinstituten

Wageningen University & Research (WUR), Louis Bolk Instituut

In dit rapport geven de betrokken organisaties hun visie op de stand van zaken en benoemen ze wat nodig is om natuurinclusieve landbouw in Nederland verder te versterken. Tijdens de pilotperiode heeft Staatsbosbeheer ook een uitgebreid netwerk opgebouwd van partners in het werkveld, onder andere binnen de landbouwsector en het onderwijs. Daarbij zijn onder meer Aeres Hogeschool, Hogeschool van Hall Larenstein, HAS green academy, MVO Nederland, BoerenNatuur en haar collectieven, provinciale besturen en Bionext betrokken.

Figuur 1

Pilot Natuurinclusieve landbouw in vogelvlucht

Interview

“Beheer afstemmen om elkaar te versterken”

Staatsbosbeheer wil de verbinding met het landelijk gebied en boeren versterken. Hiervoor zijn natuurinclusieve pachtvoorwaarden gecreëerd en recent is met LandschappenNL en Natuurmonumenten een gezamenlijke set KPI's ontwikkeld. Meer samenwerking met BoerenNatuur is een belangrijke volgende stap. Theo Bakker van Staatsbosbeheer, Marije Klever, voorzitter BoerenNatuur en Linda Romijn, adviseur van BoerenNatuur concluderen op het melkveebedrijf van Marije dat de tijd rijp is daarvoor.

“Het mooie van BoerenNatuur is dat wij diep geworteld zijn in de gebieden. We beseffen ook dat we elkaar moeten vasthouden,” aldus Marije Klever. “BoerenNatuur bestaat uit veertig agrarische collectieven die allemaal met boeren schakelen om de ANLb-beheerpakketten (Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, red.) op een efficiënte manier bij de juiste boeren te krijgen. Dat is een waardevol netwerk vanuit de boerenpraktijk. Onze kracht is dat we de verbinding tussen boer en natuur kunnen leggen.”

“Staatsbosbeheer wil meer verbinding tussen natuur en het landelijk gebied”

Verbinden

Staatsbosbeheer wil meer verbinding tussen natuur en het landelijk gebied. De focus van de organisatie ligt weliswaar op natuur, maar de laatste jaren werft ze met succes boeren die via natuurinclusieve condities grond pachten voor twaalf jaar. Theo Bakker zet zich hier als coördinerend adviseur natuurinclusieve landbouw voor in. Al was het begin wat aarzelend, vertelt hij. “Het komt nu pas echt op stoom. De opdracht was: ga met veertig boeren aan de slag. In 2023 volgde een versnelling, omdat de ambitie werd verdubbeld. Eind 2025 verwachten we dat de 66e boer een overeenkomst voor natuurinclusieve pacht met ons tekent.” In totaal werkt Staatsbosbeheer samen met 3.000 boeren die ruim 40.000 hectare pachten.

Vervolg →

Marije Klever, voorzitter BoerenNatuur

Gezamenlijke KPI's

Begin 2025 legden Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en LandschappenNL – de drie grote terreinbeherende organisaties (TBO's) – een gezamenlijke set KPI's vast. Theo: "De KPI's zetten een stip op de horizon, met een drempelwaarde en een streefwaarde voor natuurdoelstellingen." Voor boeren betekent dit meer duidelijkheid en eenduidigheid rond pachtcondities op het gebied van natuur en landschap.

Die KPI's kwamen er zonder afstemming met BoerenNatuur. "Het is mooi dat de TBO's samen optrekken op het gebied van natuurinclusief. Jammer dat er geen overleg was met ons," reageert Marije. "Onze opgaven zijn immers overkoepe-lend. De gebiedsprocessen bieden een kans om meer samen te werken en het vertrouwen in elkaar te laten groeien. Wij vinden het belangrijk dat we dezelfde taal spreken. Ik snap ook dat we vanuit verschillende perspectieven verschil-lende sets KPI's hebben. Maar het kan wel een voordeel zijn om voor bepaalde doelen, bijvoorbeeld groenblauwe dooradering, dezelfde set te hanteren."

Voor het inpassen van natuurinclusieve landbouw kijkt Staatsbosbeheer naar wat er al speelt in specifieke gebieden. Een superingewikkeld proces, aldus Theo. "Daarom is voldoende draagvlak onder boeren van groot belang. Wie uiteindelijk in aanmerking komt voor de pacht, hangt af van hoe duurzaam een ondernemer al werkt."

"De gebiedsprocessen bieden een kans om meer samen te werken en het vertrouwen in elkaar te laten groeien"

Veel te winnen

Zowel BoerenNatuur als Staatsbosbeheer beamen dat het imago van Staatsbosbeheer onder boeren niet altijd even positief is. Het toekennen en wijzigen van pacht raakt een boer namelijk in de kern van de bedrijfsvoering. Met alle emoties van dien. Theo: "Veel is terug te voeren op eerdere ruilverka-velingen. Daarover zit bij veel boeren nog oud zeer." Theo erkent dat niet iedere boswachter veel kennis heeft van het boerenbedrijf. Omgekeerd weten boeren vaak (te) weinig van natuur.

Contacten onderling

Intensiever contact tussen BoerenNatuur en Staatsbosbeheer kan landbouw- en ecologische kennis dicht bij elkaar brengen. Volgens Linda is het nu geen actief beleid om de ecologische kennis van TBO's uit gebieden bij de agra-rische collectieven te gebruiken, en andersom. Theo vertelt dat hij met een aantal collectieven rechtstreeks contact heeft, maar dat het niet overal even gemakkelijk is om binnen te komen. Marije: "Het momentum is er nu wel. Binnen BoerenNatuur leeft de behoefte om meer met natuurorganisaties samen te werken, juist ook op de inhoud van ecologie en hoe je beheer goed op elkaar af kunt stemmen, zodat je elkaar versterkt en niet tegenwerkt. Wij zijn de enigen die met de agenda van natuur en ecologie aan tafel zitten." Theo: "Wij zouden een mooi verlengstuk kunnen zijn voor BoerenNatuur richting het zogenoemde 'diepgroene'. Er zit nu niemand van ons aan tafel bij het bespreken van ANLb-beheerpakketten. De veldcoördinator van het collectief en de boswachter zouden elkaar hiervoor vaker kunnen opzoeken."

Er is al wel contact tussen Staatsbosbeheer en BoerenNatuur, maar beperkt. Zo gaf Staatsbosbeheer met de andere TBO's een presentatie op een recente

beheerdersdag van de VBNE (Vereniging van Bos- en Natuurterreiniegeenaren, red.). “Ik vind het belangrijk dat we uitdragen hoe belangrijk samenwerking is,” benadrukt Marije.

Niet iedere boer is een natuurboer

Zowel Staatsbosbeheer als BoerenNatuur merken dat steeds meer boeren positiever worden over natuurinclusief boeren. Al geeft Marije aan dat er nog veel winst te behalen valt. “Het gevaar is dat je vanuit BoerenNatuur in je eigen bubbel zit. Op een feestje met boeren gaat het toch al snel over of het financieel wel rond te rekenen is.” Dat is ook Theo’s ervaring. “Niet iedere boer die bij ons natuurinclusief pacht, hoeft een natuurboer in hart en nieren te zijn.” Hij merkt wel dat de degenen die aan de groene pacht deelnemen het steeds mooier en boeiender gaan vinden. “Ik hoop dat in de landbouw de kennis over ecologie en natuur groeit. Dan wordt het logischer om ermee aan de slag te gaan in je bedrijf, al zal het echte ‘natuurboeren’ niet bij iedereen passen en dat hoeft ook niet,” benadrukt Marije.

Beheerpakketten

ANLb is een belangrijk instrument voor natuurinclusief boeren. Dit is niet voor alle gebieden en boeren mogelijk. De inzet van dit beheerpakket is afgestemd op de gebiedsindeling die de provincies maken. De Beheerpakketten Biodiversiteits Monitor (BBM) staat in principe wel open voor alle boeren. Linda: “Boeren die niet aan ANLb kunnen meedoen, moeten ook aan bepaalde losse pakketten kunnen deelnemen.” De BBM wordt in diverse projecten gehanteerd om de biodiversiteit te stimuleren en kan in combinatie met ANLb worden ingezet. Daar is dan ook kennis en capaciteit voor nodig om het door BoerenNatuur en collectieven eenduidig uit te voeren “Er is sprake van een methodiek, maar de governance en uitvoering zijn versnipperd,” aldus Linda. Voor de uitkering van gelden voor de BBM gelden bovendien andere rekenregels per regeling. Bij Staatsbosbeheer zit eveneens verschil in de pacht van agrarische gronden. “Eigenlijk hebben we alle instrumenten in handen die iedereen nu gaat gebruiken. We moeten vooral oppassen dat het geen ‘zooitje’ wordt,” vult de voorzitter aan.

2. Verantwoording en cijfers

Dit hoofdstuk gaat in op de resultaten van de pilot met natuurinclusieve landbouw na ruim vijf jaar. Daarbij benoemen we zowel de positieve resultaten als de tegenvallers en de vragen die nog open staan. Nadere uitleg over de werkwijze van de NIL-aanpak komt aan bod in hoofdstuk 3.

Bij de start van de NIL-pilot heeft Staatsbosbeheer 4.000 hectare grond beschikbaar gesteld om ca. veertig agrarische bedrijven extra pachtgrond aan te bieden, onder voorwaarde dat zij ook natuurinclusief boeren op eigen grond. Later kwam daar 2.000 hectare bij voor de inspanningsverplichting om met in totaal tachtig agrarische bedrijven een NIL-samenwerking aan te gaan. In opdracht van het ministerie van LNV (tegenwoordig LNVN) monitort Wageningen University & Research (WUR) de resultaten van de pilot op biodiversiteit en bedrijfseconomie. Het ministerie en Staatsbosbeheer begeleiden de monitoring gezamenlijk.

Hoe ver zijn we nu?

Het ministerie heeft in totaal 4,17 miljoen euro geïnvesteerd in de pilot met natuurinclusieve landbouw. Dit geld is besteed aan de volgende activiteiten:

1. Agrarische ondernemers werven voor deelname aan de pilot

In juni 2025 waren er 45 getekende NIL-overeenkomsten. En er zitten nog diverse contracten in de pijplijn; de verwachting is dat we eind 2025 66 NIL-samenwerkingen hebben. Boeren die NIL-partner worden bieden we intensieve ondersteuning. We

organiseren voor deze groep jaarlijks leernetwerkdagen en studiedagen, we ondersteunen en adviseren boeren bij het verder natuurinclusief maken van hun bedrijfsvoering, er zijn evaluatiegesprekken en we ondersteunen bij contacten met andere overheden (o.a. provincie, gemeenten en waterschappen). Niet in de laatste plaats biedt het NIL-team ook een luisterend oor op sociaal-maatschappelijk vlak.

In ruim vijf jaar tijd heeft het NIL-team met 423 agrarische ondernemers door heel Nederland gesproken over natuurinclusieve landbouw. De meeste boeren tonen in de eerste plaats interesse vanwege de grondzekerheid voor twaalf jaar. Vervolgens moeten we veel ondernemers teleurstellen, omdat zij niet kunnen of willen voldoen aan de KPI-drempelwaarde. Of omdat zij met hun gronden geen deel uitmaken van het landschap/ecologische systeem in een overgangszone naast een natuurgebied. Even goed merken we inmiddels dat de vraag groter is dan we aankunnen.

Omdat bij de start van de NIL-pilot nog geen KPI's waren ontwikkeld, stapten de eerste boeren in op basis van andere criteria dan latere deelnemers. Staatsbosbeheer was in de beginperiode zelf ook nog zoekende naar wat natuurinclusie landbouw moest inhouden.

De meeste boeren met wie we tot nu toe een NIL-samenwerking hebben zijn melkveehouders. Zij hebben grasland dat kruidenrijk kan worden gemaakt. Bovendien verpacht Staatsbosbeheer vooral

grasland. Omdat er weinig akkerbouwland vrijkomt voor pacht, hebben we deze ondernemers vooralsnog weinig te bieden. Overigens zijn akkerbouwers ook welkom.

2. Duurzame ingebruikgeving van pachtgrond
Staatsbosbeheer heeft de afgelopen jaren diverse proeven gehouden om pacht op een duurzamere en marktconforme manier in de markt te zetten. Daarnaast hebben we uitvoering gegeven aan het zogeheten Didam-arrest (lees voor meer uitleg het einde van dit hoofdstuk). Dit heeft geleid tot een nieuwe pachtuitgifte op basis van inschrijving. We bieden elk jaar pachtcontracten online aan, waarbij duurzaamheid voorop staat. Van de werkwijze die we hebben ontwikkeld voor het inrichten van een openbaar pachtproces maken ook andere overheden gebruik, of ze verwijzen ernaar.

3. Ontwikkeling van KPI's voor natuurinclusieve landbouw

Voor de NIL-aanpak wil Staatsbosbeheer samenwerken met boerenbedrijven die minimaal voldoen aan niveau 2 van natuurinclusiviteit (drempelwaarde). Het doel is om via de samenwerking niveau 3 te behalen (streefwaarde). Omdat bij de start van de pilot een definitie ontbrak van wat niveau 2 concreet inhoudt, hebben wij als vervolgopdracht samen met het Louis Bolk Instituut een eerste opzet voor kritische prestatie indicatoren (KPI's) ontwikkeld. De nadere uitwerking, inclusief drempel- en streefwaarden, gebeurde samen met Natuurmonumenten en LandschappenNL.

Figuur 2

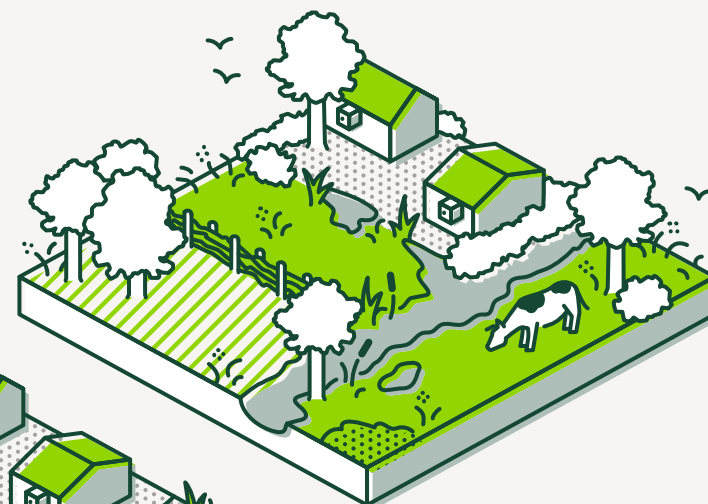
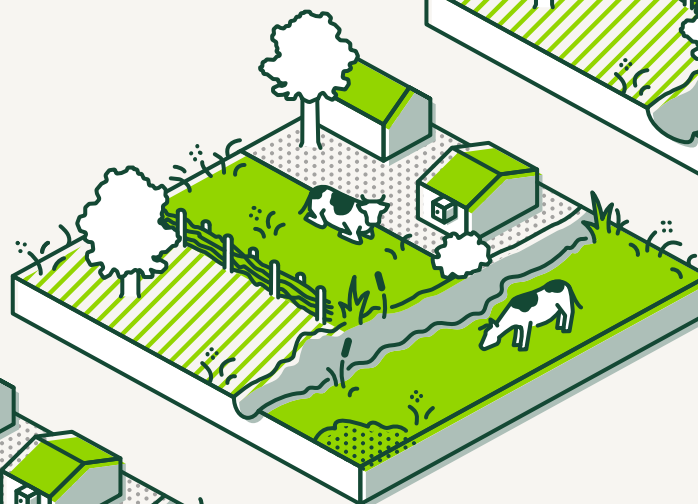
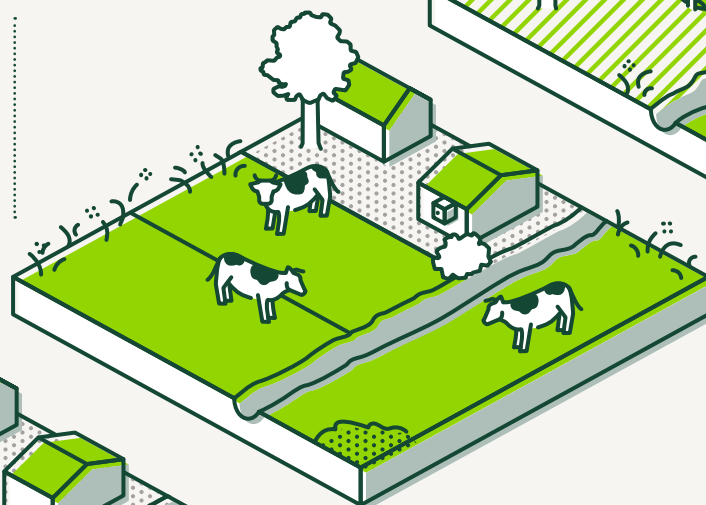
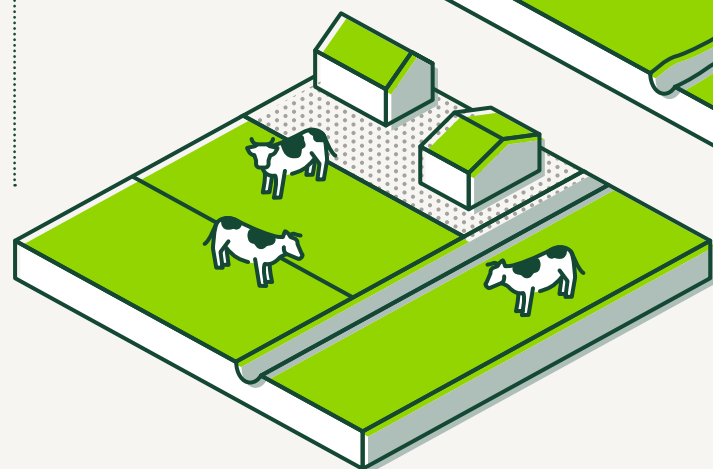
4 niveaus van natuurinclusiviteit

Niveau 0

Er is minimale aandacht voor biodiversiteit; het bedrijf voldoet alleen aan de wettelijke verplichtingen en emissienormen.

Niveau 1

Er zijn losse maatregelen voor bepaalde soorten op delen van het bedrijf. Denk aan akkerranden, plas-dras, ecologisch slootbeheer, nestkastjes of erfbeplanting. In kassen wordt soms biologische plaagbestrijding toegepast.

Niveau 3

Het bedrijf werkt volledig grondgebonden, met bijvoorbeeld kruidenrijk grasland en sterke, zelfredzame dieren. Kringlopen zijn geoptimaliseerd en het bedrijf past zich aan aan de natuur. Samenwerking in gebiedscollectieven versterkt het resultaat.

Staatsbosbeheer hanteert niveau 2 of hoger bij NIL-contracten

Niveau 2

Het bedrijf stuurt actief op biodiversiteit in bodem, gewas en dier. Landschapselementen worden beheerd, dieren krijgen ruimte voor natuurlijk gedrag en er zijn maatregelen voor soorten. De werkwijze is deels grondgebonden.

We gebruiken de KPI's als leidraad om te bepalen of we een samenwerking aangaan met een boer en om richting te geven aan waar we naar streven. Dat gebeurt aan de hand van drie categorieën (stimuleren biodiversiteit, groenblauwe dooradering, sluiten kringloop) met in totaal 18 KPI's voor de melkveehouderij en akkerbouw. Op basis van praktijkervaringen van onze deelnemers actualiseren we de KPI's elk jaar. De KPI's helpen ook om Didam-proof te werken.

Ambities concretiseren

Wageningen University & Research (WUR) en het Louis Bolk Instituut hebben de afgelopen jaren onderzoek gedaan naar manieren om natuurinclusieve landbouw nader te kwalificeren. In hun gezamenlijke rapport 'Concretisering Natuurinclusieve landbouw – Ambitieniveaus voor melkveehouderij en akkerbouw' (2025) zijn ambitieniveaus in woorden en cijfers gekoppeld om de mate van natuurinclusiviteit van akkerbouw en melkveehouderij concreet te meten en zo beleid en praktijk beter op elkaar af te stemmen.

Bekijk het rapport op
<https://research.wur.nl/en/publications/concretisering-natuurinclusieve-landbouw-ambitieniveaus-in-woorden>

4. *Collega-terreinbeheerders enthousiast maken voor de NIL-aanpak*

Natuurmonumenten en LandschappenNL hebben de NIL-aanpak inmiddels omarmd. Zij onderzoeken hoe ze deze kunnen opnemen in hun organisatie en pachtuitgifte. De KPI's vormen ook hier een hoeksteen. Gemiddeld eens per maand stemmen we met elkaar agrarische zaken af en komt NIL specifiek aan bod. Het tonen van goede voorbeelden kan naar de toekomst toe ook andere terreinbeheerders inspireren om volgens de NIL-aanpak te werken.

5. *Verkennen van mogelijkheden om NIL-partners in te zetten bij beheer*

Onze afdelingen Inkoop en Juridische Zaken verkennen momenteel de mogelijkheden voor onderhandse uitgifte van werkzaamheden. Dit gebeurt om onze NIL-partners meer te betrekken bij het natuurgebied en zo het draagvlak te vergroten. En ook om het verdienvermogen van de agrarische ondernemers te ondersteunen. Een notitie over de bevindingen verwachten we in het twee of derde kwartaal van 2025.

6. *Versterken van het partnerschap via een leernetwerk*

Minimaal één keer per jaar organiseert Staatsbosbeheer voor (aspirant-)NIL-partners een kennisuitwisselingsdag. Deze trekken veel en enthousiast publiek. In 2025 waren er zo veel belangstellenden dat de gastlocaties bij NIL-boeren te klein blijken om iedereen te ontvangen. Voor een vervolg kijken we daarom naar een andere werkvorm.

7. *Interesse wekken bij derden voor de NIL-aanpak*

De manier waarop Staatsbosbeheer omgaat met

pachtuitgifte en partnerschap met boeren op het gebied van natuurinclusieve landbouw wekt belangstelling bij een groeiend publiek. De afgelopen jaren is het NIL-team veelvuldig benaderd om informatie. Enkele voorbeelden:

- Bij lagere overheden (provincies, gemeenten, waterschappen) gaven we presentaties of leverden we een bijdrage aan bijeenkomsten
- We leverden een actieve bijdrage aan leernetwerkbijeenkomsten over duurzame pachtuitgifte van de provincie Noord-Brabant, waaraan deelnemers uit het hele land meededen
- Op landbouwhogescholen gaven we gastlessen en beoordeelden we eindopdrachten
- Drinkwaterbedrijven (o.a. Brabantwater) toonden interesse in onze duurzame pachtuitgifte
- We bouwden een stevig netwerk op met stakeholders in de landbouw
- Het NIL-team participeerde in diverse overlegorganen, waaronder Agenda Natuurinclusief (domein landbouw), MVO Nederland (Boeren Natuurlijk) en Groenboerenplan

8. *Opbouw en inzet van kennis over natuurinclusieve landbouw*

Het NIL-team heeft tijdens de pilotperiode ruime kennis en ervaring opgebouwd in het landbouwdossier. Hiermee zijn we een serieuze gesprekspartner geworden binnen de landbouw, maar weten we ook bruggen te slaan naar een donkergroene organisatie. Verder is ingezet op extra bodemonderzoek en kennisontwikkeling (o.a. handreikingen Boer & Boswachter en een graslandproject samen met het Louis Bolk Instituut!). De inspanningen die het NIL-team levert gaan

1 <https://www.louisbolk.nl/sites/default/files/publication/pdf/natuurdoelen-aan-het-werk.pdf>

veel verder dan wat je mag verwachten van een terreinbeherende instantie.

9. *Samenwerking met en begeleiding van het monitoringsonderzoek van de WUR en het Louis Bolk Instituut, samen met ministerie van LNV*
Monitoring van de ontwikkeling van natuurinclusieve bedrijven op bedrijfsvoering, economie en ecologie is een kwestie van lange adem. Op basis van de nulmeting in de beginjaren van de NIL-pilot heeft

de WUR in het voorjaar van 2025 een factsheet uitgebracht over zeventien van de bedrijven die met Staatsbosbeheer een langjarige samenwerking zijn aangegaan. Deze laat zien wat voor type data we verzamelen. De factsheet geeft nog geen inzicht in ontwikkelingen, maar de data laten wel zien hoe verschillend natuurinclusieve bedrijven kunnen zijn, afhankelijk van de boer, de plek, de mogelijkheden en de fase van ontwikkeling en deelname in de pilot.

Factsheet WUR

Bekijk de factsheet
nulmeting natuurinclusieve
bedrijven in samenwerking
met Staatsbosbeheer op
<https://edepot.wur.nl/694749>

Interview

“Extensiveren met oog op de toekomst”

Chris Kotte is melkveehouder in het Twentse Weerselo. De boerderij staat in glooiend landschap, met eiken langs slingerende wegen. Sinds 2015 werkt hij nauw samen met Staatsbosbeheer. Dat maakte het mogelijk meer grond onder zijn bedrijf te krijgen om te extensiveren. Het geeft ook veel nieuwe energie om te ontdekken en te pionieren.

Via een ruilverkaveling in 1985 verkocht het bedrijf ruim vijf hectare aan Staatsbosbeheer en werd de vader van Chris pachter. Toen boswachter Adriaan Hollander zo'n acht jaar geleden begon als boswachter in het gebied, had Chris inmiddels het bedrijf van zijn vader overgenomen.

Kringloopgedachte

In die periode was zijn tweede dochter net geboren en hij wilde tijd en flexibiliteit voor zijn gezin: “Mijn vrouw heeft een drukke baan buitenshuis; tweemaal

daags melken paste niet in het huishouden.” Een melkrobot bracht flexibiliteit, maar met 95 melkkoeien en één robot was de capaciteit te krap. “Toen is eigenlijk het extensiveren begonnen. Ik zag geen heil in groei, voelde meer voor de kringloopgedachte.” Dat betekende minder koeien. Momenteel zit Chris in een omschakeling naar biologisch, al onderzoekt hij ook andere alternatieven om de verduurzaming van zijn bedrijf tot meerwaarde te brengen.

Van brievenbus naar partnerschap

“Wij zagen nooit iemand van Staatsbosbeheer,” vertelt de veehouder. “Eens per zes jaar ontvingen we per post het verlengde pachtcontract, verder was er geen contact.” Toen Adriaan boswachter werd in Twente, trof hij een versnipperd landschap aan. “Dat zette me aan het denken, want met een of twee hectare kun je geen betekenis geven aan natuurinclusieve landbouw.” Hij ging gesprekken aan met pachters en er ontstond een soort ruilverkaveling. Zo belandde hij ook bij Chris. “Je kwam met een A4’tje over natuurinclusieve landbouw,” vertelt Chris lachend. “Ik was vooral nieuwsgierig, wist er weinig van.”

Het A4’tje was onderdeel van Staatsbosbeheerbeleid om boeren enthousiast te maken voor natuurinclusieve landbouw. Hoewel een gangbaar bedrijf als dat van Chris geen voor de hand liggende keuze was, vonden Adriaan en Chris elkaar hierin. Adriaan: “Wanneer je het gesprek aangaat, proef je hoe de agrariër in de wedstrijd zit. Bij Chris voelde ik ruimte om anders te gaan werken.” De veehouder geeft aan dat als het gesprek alleen over KPI’s was gegaan, het heel anders was gelopen. Overleg en ontdekken zijn voor hem belangrijk en hij heeft veel waardering voor de wijze waarop Staatsbosbeheer de samenwerking aanpakte.

“Natuurinclusieve maatregelen zijn vaak kleine stapjes, zoals het gebruik van kastanje houten palen voor afrastering, in plaats van teerpalen”

Stap voor stap

Als eerste stap kon Chris ongeveer vijftien hectare pachtgrond van Staatsbosbeheer toevoegen aan zijn areaal. Hij ontdekte dat natuurinclusieve maatregelen vaak kleine stapjes zijn, zoals het gebruik van kastanje houten palen voor afrastering, in plaats van teerpalen. Verder is struweel

aangeplant en stapte hij zoveel mogelijk over op kruidenrijk grasland. De afgelopen jaren groeide het gepachte areaal met natuurinclusieve voorwaarden naar veertig hectare. Dat geeft aan hoe goed de samenwerking bevalt. Chris benadrukt dat natuurinclusief boeren ook risico’s met zich meebrengt en dat economisch goed draaien cruciaal is om de verduurzaming te kunnen bekostigen. “De hypotheek moet natuurlijk wel worden betaald, niet alles kan tegelijk.” De korting op de pacht prijs bij Staatsbosbeheer is voor de veehouder dan ook heel belangrijk.

Optimaal gebruik natuurgras

Vooral op het gebied van mest en graslandmanagement is het pionieren, vertelt Chris. Hij zoekt actief naar mogelijkheden, bijvoorbeeld door te werken aan een mestkwaliteit die biodiversiteit en bodemleven stimuleert. Ook composteert hij een deel van het natuurgras voor de opbouw van organische stof op eigen land. Het natuurgras van de pachtgronden heeft hij op diverse manieren proberen in te passen in het rantsoen. “Nu voeren we drie maanden lang vers gras dat ik dagelijks maai,” aldus Chris. Werken in het natuurgebied ervaart hij elke keer als een uitje.

“De gezondheid van de dieren is ook verbeterd, hierdoor zijn de veeartskosten flink gedaald”

Ruimte voor kruiden en insecten

Voor het maaien investeerde hij in een messenbalk en lichte opraapwagen. Adriaan vindt het dagelijkse maaien best spannend. Toch zien beiden met veel interesse hoe de groeitrappen in het natuurgras ruimte bieden voor kruiden en insecten; hoe de natuur daar weer op reageert. Mogelijkheden verkennen binnen de natuurdoelstellingen en kaders vinden ze belangrijk. “De kwaliteit van het natuurbeheer staat voorop,” ziet Adriaan. Hij weet dat het met de motivatie van Chris wel goed zit, dat vertrouwen vormt de basis voor hun samenwerking. De melkkoeien krijgen gras van de kruidenrijke percelen rond de boerderij en uit het nabijgelegen natuurgebied – in de zomer elke dag vers. Chris: “Ik voer al twee jaar geen maïs meer. Als je normaal alleen vers gras geeft, gaan koeien geheid aan de schijterij. Door de kruiden en structuur van het gras gebeurt dat niet. De gezondheid van de dieren is ook verbeterd, hierdoor zijn de veeartskosten flink gedaald.”

De patrijs is er weer!

De resultaten van de nieuwe koers zijn zichtbaar. “De patrijs zit hier weer,” vertelt Chris enthousiast. Hij wijst naar het terras, waar ze soms zelfs bij huis scharrelen. “En er zitten weer opvallend veel hazen.” Dat laatste was geen vanzelfsprekendheid meer. Er waren zelfs jaren dat de jaarlijkse jachtdag werd afgeblazen, omdat er geen hazen waren. Volgens Adriaan is de terugkeer een resultaat van de toegenomen ruigte in het land.

Chris is zich tegenwoordig bewuster van de natuur om hem heen. “Koeien of jongvee uit het natuurgebied halen doe ik vaak alleen. Dat kost tijd, maar ik vind het mooi.” Adriaan hoort het met genoeg aan. De samenwerking smaakt wat hem betreft naar meer. Samen bouwen ze kennis op waar zowel het bedrijf als de natuur van profiteren.

“In Twente liggen heel wat uitdagingen rond de Kaderrichtlijn Water (KRW). Dit is een voorbeeld van hoe je via extensivering kunt boeren met zo min mogelijk impact op de omgeving. Ik noem Chris vaak als schoolvoorbeeld naar anderen.”

Kennis delen

Om kennis te delen brengt Staatsbosbeheer eens per jaar alle natuurinclusieve boeren bij elkaar. Chris zit ook in een groep boeren van Vruchtbare Kringloop Oost (VKO). Een bubbel volgens hem, maar wel een die meer energie en inspiratie biedt dan de gangbare studieclubs. Over het algemeen reageren collega's wisselend op zijn werkwijze, daarom vindt hij bevestiging en inspiratie van collega's belangrijk. Door de ingezette koers ziet hij kansen om in het Twentse landschap te blijven boeren.

Van regulier naar NIL

Na de eerste kennismaking met een boer die wil praten over omschakelen naar natuurinclusieve landbouw duurt het gemiddeld twee jaar tot de ondertekening van een NIL-contract. Bij een enkeling gaat het sneller, maar een doorlooptijd van drie jaar komt ook voor.

Vertragende factoren zijn onder andere koudwaterrees ('Hoe reageert mijn omgeving?'), twijfels over het verdienmodel en het missen van een duidelijke landbouwvisie van de overheid. Decennialang is zowel vanuit het Rijk als in het onderwijs gestuurd op productieverhoging. Deze manier van denken laat zich niet makkelijk veranderen, zeker niet omdat in de landbouw de focus nog altijd ligt op de laagste prijs, in plaats van op kwaliteit.

Figuur 3

Staatsbosbeheer en natuurinclusieve landbouw in cijfers

Hectares

268.340 ha

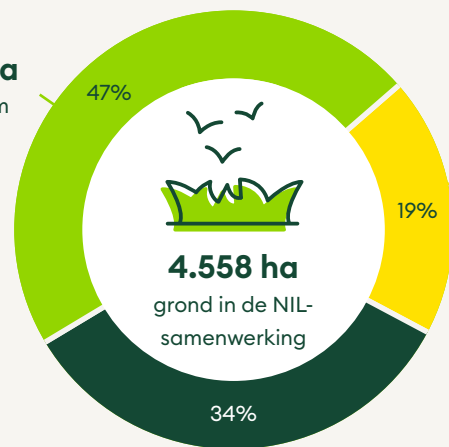
in eigendom
en beheer
Staatsbosbeheer

40.194 ha

natuurgrond
in totaal
verpacht

2.159 ha
eigendom
boer

1.527 ha

gepachte grond bij Staatsbosbeheer

Pachters

3.000

pachters werken
samen met
Staatsbosbeheer

45

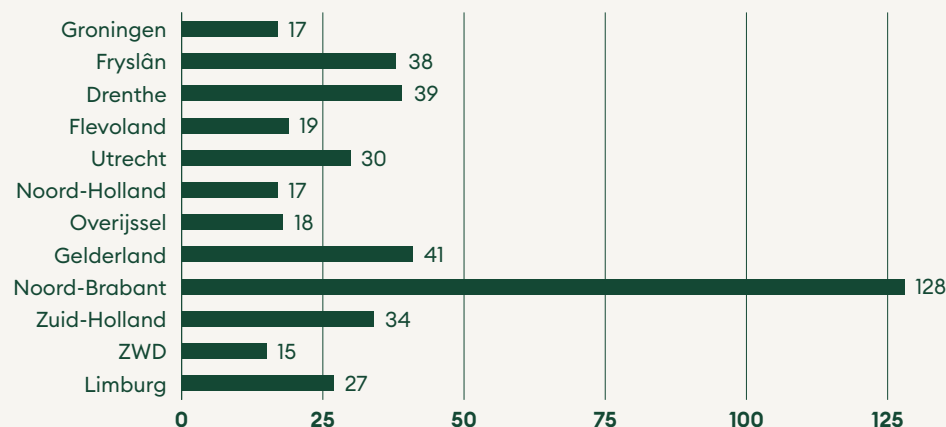
NIL-boeren
werken samen met
Staatsbosbeheer
(t/m juni 2025)

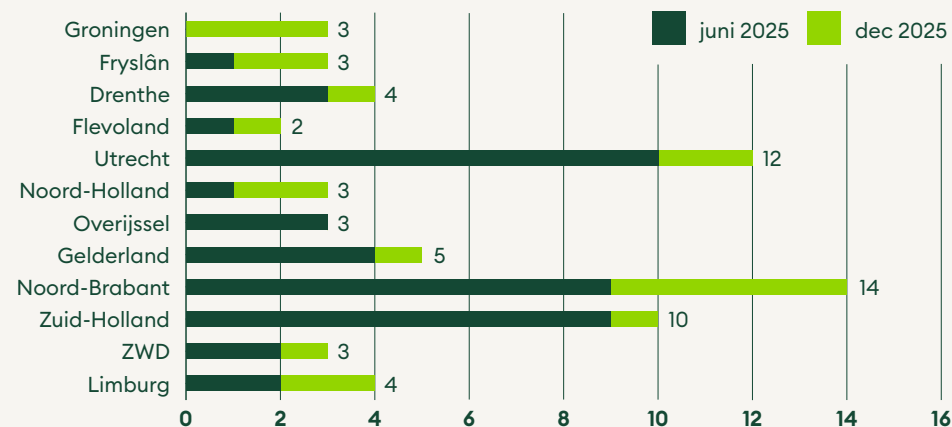
423

boeren heeft
Staatsbosbeheer
gesproken over NIL

Gesproken boeren (t/m juni 2025)

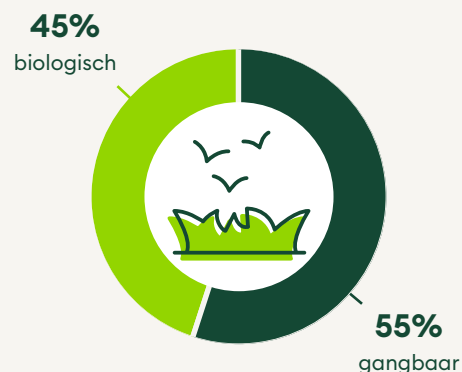

Verdeling NIL-bedrijven (totaal minimaal 66)

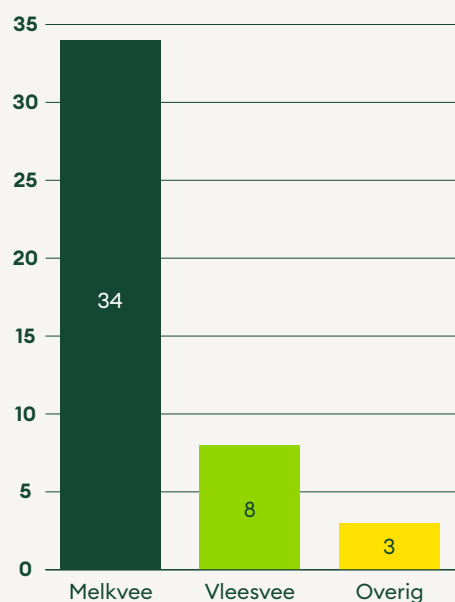

NIL-boeren

Bedrijfstype NIL-boeren

Activiteiten NIL-boeren

De belangstelling groeit

Met de uitspraak van de Raad van State in december 2024 over interne saldering, de Greenpeace-rechtszaak over het tekortschieten van de stikstofaankoop en het terugdraaien van de mestderogatie voor melkveehouders is de noodzaak om te extensiveren groter dan ooit. De NIL-aanpak is een van de manieren om dat te doen. De belangstelling van boeren om zich hierbij aan te sluiten neemt toe als mogelijkheid om hun bedrijf toekomstbestendig te maken. Een belangrijke reden is dat de pacht van natuurgraslanden van Staatsbosbeheer in hun boekhouding mag meetellen voor de – tegenwoordig voorwaardelijke – Eco-regelingen uit het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB). Via NIL leveren zij maatschappelijke diensten, waarvoor ze een vergoeding ontvangen vanuit Europa. Dat kan tienduizenden euro's aan inkomsten opleveren.

Wat boeren die overwegen de stap naar NIL te zetten kan overtuigen om dat werkelijk te doen is voldoende flankerend beleid in de vorm van:

- afwaardering/herwaardering van gronden: een voorbeeld hiervan is Ondernemend Natuurnetwerk Brabant (ONNB). Hier wordt landbouwgrond getaxeerd en krijgt de boer 50% van de taxatiewaarde. Het blijft landbouwgrond, maar met een kwalitatieve verplichting (geen kunstmest of drijfmest, chemische bestrijdingsmiddelen of kerende grondbewerking toepassen)
- grond van stoppende boeren beschikbaar maken voor blijvers met een kwalitatieve verplichting
- koplopers mentor laten zijn van beginners

Intussen groeit ook bij allerlei organisaties binnen en buiten de landbouwsector de interesse in natuurinclusieve landbouw. Zo is en wordt het NIL-team vaak gevraagd om hier een lezing of presentatie

over te geven. Dat is onder andere gebeurd bij banken (Rabobank, Triodos), een drinkwaterbedrijf in Brabant en verschillende provincies (Limburg, Drenthe, Utrecht).

Inzicht in melkproductie

Natuurinclusieve boeren stappen af van de gangbare gedachte dat een hoge efficiëntie en hoge productie leiden tot het beste resultaat. Oftewel: de economische stelregel 'hoge input, hoge output'. Een gemiddeld melkveebedrijf in Nederland zet veel krachtvoer in en heeft daardoor een hoge melkproductie. Zo produceert een gemiddelde melkkoe ruim 9.000 kg melk per jaar. Dit staat in contrast tot de lagere productie van een melkkoe op een doorsnee natuurinclusief bedrijf – vaak nog geen 6.500 kg melk per jaar. Maar dat betekent niet dat het saldo lager is. Vanzelfsprekend gaat het om de balans tussen kosten en opbrengsten.

Een natuurinclusieve boer gaat in zijn of haar bedrijfsvoering uit van wat de bodem biedt en bespaart daarmee op krachtvoer en kunstmest. De output verschilt vaak van gangbare bedrijven, omdat natuurinclusieve boeren een meerprijs realiseren doordat ze de afzet in eigen hand hebben. Dat geldt voor melk, melkproducten en vlees, want melkkoeien op een natuurinclusief bedrijf zijn vaak zogeheten dubbeldoelrassen. Zij leveren zowel melk als vlees op.

“Water als verbindende factor”

Mary Fiers, directeur van het Groen Ontwikkelfonds Brabant:

“Een jaar of tien geleden is in Brabant gestart met duurzame gronduitgifte. Niemand wist hoe je zoiets doet, daarom hebben wij een leernetwerk opgezet en geïnvesteerd in kennisdeling. Via dit leernetwerk hoorde ik over de NIL-pilot. Om te zorgen dat andere organisaties kunnen leren van de ervaringen van Staatsbosbeheer heeft het NIL-team een aantal keren uitleg gegeven over de ontwikkelingen.

Gezamenlijk belang

Zeker rondom natuurgebieden moet natuurinclusieve landbouw groot worden als Nederland zijn natuur- en waterdoelen wil halen. Laten we beginnen met boeren die daar kansen in zien. Initiatieven als de NIL-pilot zijn keihard nodig om degenen mee te krijgen die nog niet staan te springen, maar mogelijk wel in actie komen als ze enthousiaste verhalen van collega's horen. De pilot sluit goed aan bij individuele boeren die willen verduurzamen. Discussies in de landbouw gaan vaak over beleid en gebiedsprocessen met heel veel partijen. De NIL-aanpak leidt tot een concrete afspraak tussen boswachter en boer waarin helder is hoe ze elkaar vooruit helpen. Die concreetheid spreekt me aan. Om de resultaten van de pilot een vervolg te geven is samenwerking met waterschappen belangrijk. Een groot deel van wat boeren en boswachters bindt is water. Daar hebben we nu al geregeld te veel of te weinig van en dat gaat vaker gebeuren. Momenteel spreken natuurbeheerders en agrariërs vaak nog een andere taal. Water kan alle betrokkenen laten inzien dat er een gezamenlijk belang is.

“De NIL-aanpak leidt tot een concrete afspraak tussen boswachter en boer waarin helder is hoe ze elkaar vooruit helpen”

Ook nieuwe toetreders zoeken

Van de huidige agrariërs wil een deel stoppen en een deel doorgaan. Boeren van de toekomst kunnen zonen of dochters zijn van stoppende boeren die het

familiebedrijf toekomstgericht willen voorzetten. Terecht gaat er veel energie naar deze groep. Laten we daarnaast jonge mensen die voedsel willen produceren, maar geen grond of ouderlijk bedrijf hebben om over te nemen, niet vergeten. Hoe zorgen we dat ook nieuwe toetreders een kans krijgen? Deze zij-instromers kunnen met een schone lei beginnen en hoeven niet te transformeren. Hun energie werkt verfrissend.

“Laten we jonge mensen die voedsel willen produceren, maar geen grond of ouderlijk bedrijf hebben om over te nemen, niet vergeten. Hoe zorgen we dat ook nieuwe toetreders een kans krijgen?”

Er leven vragen over het verdienmodel van natuurinclusieve landbouw. Kun je er wel van leven? Goede vraag. Daar is zeker hulp bij nodig. De wedervraag is ook belangrijk: wat is het verdienmodel in de reguliere landbouw? Sommige boeren verdienen goed, maar in veel boerengezinnen houdt het (ook) niet over en hebben een of meer gezinsleden er een baan naast. De overheid gaat dit niet allemaal oplossen, het vraagt ook ondernemerschap van boeren. Laten we daarom nieuwe toetreders zoeken die bewust kiezen voor natuurinclusieve landbouw. Op plekken met veel overheidsdoelstellingen op het gebied van water en natuur kunnen organisaties als Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, provincies, waterschappen en gemeenten boeren helpen door bij het toekennen van grond te kiezen voor ondernemers die willen verduurzamen in plaats van degene die de hoogste prijs biedt. En die dat ook op hun eigen grond doen, want dan versterk je elkaar, zoals de NIL-voorbeelden laten zien.”

Mary Fiers

Directeur van het Groen Ontwikkelfonds Brabant

Vertraging

In de afgelopen jaren hebben verschillende omstandigheden de voortgang van de pilot vertraagd. Een belangrijke was de coronapandemie. Net nadat de pilot van start was gegaan, begonnen de lockdowns. Daardoor kon het NIL-team niet bij boeren langs voor gesprekken over deelname. Dat Nederland vervolgens af en aan op slot ging, heeft twee jaar lang de uitvoering ernstig bemoeilijkt. Een aanvullende reden van vertraging in de uitvoering zijn ook de vele gebiedsprocessen, waardoor het NIL-verpachten voor twaalf jaar niet passend werd gevonden.

Pachttuitgifte en het Didam-arrest

In 2021 is een gerechtelijke uitspraak geweest over een vastgoedzaak, ook wel bekend als het arrest van Didam. Daarin heeft de rechter gesteld dat (semi-) overheden, dus ook Staatsbosbeheer, niet één op één overheidsgrond mogen verkopen of verpachten, zonder dat deze openbaar is aangeboden. In het reguliere openbaar pachtproces gaat de pachter een contract aan voor één jaar, met een stilzwijgende verlenging tot zes jaar. Daarna zijn nieuwe afspraken nodig.

Voor de NIL-pilot gaat Staatsbosbeheer over toe te kennen pachtgrond in gesprek met één private partij – namelijk een agrarische ondernemer die zijn/haar bedrijfsvoering wil aanpassen aan het NIL-concept – voor een periode van twaalf jaar. Tijdens de pilotperiode hebben we een nieuwe werkwijze voor het openbaar pachtproces ontwikkeld die zogezegd ‘Didam-proof’ is en marktconform. Alle juridische verwikkelingen veroorzaakten echter een vertraging van anderhalf jaar.

Naar een openbaar pachtproces

Het arrest van Didam heeft grote invloed op hoe gronden worden uitgegeven in pacht. Staatsbosbeheer heeft met ongeveer 3.000 boeren een pachtrelatie voor 40.194 hectare grond voor agrarisch medegebruik. Het gaat om natuurground (voornamelijk grasland) die is uitgegeven in geliberaliseerde pacht. Jaarlijks loopt grofweg een zesde van de pachtcontracten af. Voor 500 tot 600 contracten is dan verlenging nodig. Om dit ‘Didam-proof’ te doen wordt grond via de openbare website pachtgrond.nu aangeboden. Agrarische ondernemers die interesse

hebben in het agrarisch medegebruik van de gronden kunnen zich vervolgens melden. Om in aanmerking te komen voor gunning moeten zij voldoen aan inschrijfvoorwaarden en toewijzingscriteria. Deze zijn te vinden op de website van Staatsbosbeheer¹. De biedingen worden voor 70% gewogen op kwaliteit via een puntensysteem en 30% op prijs. Via de duurzaamheidscriteria kunnen boeren extra punten behalen als zij bijvoorbeeld SKAL-gecertificeerd zijn. De ondernemer met de beste inschrijving krijgt de pacht voor één jaar gegund, met de mogelijkheid van verlenging tot maximaal zes jaar.

¹ <https://www.staatsbosbeheer.nl/zakendoen/natuurinclusief-boeren>

Natuurinclusief en ook Didam-proof

De gronden die wij uitgeven aan een NIL-boer worden niet openbaar uitgegeven. Hiervoor komt op de website van Staatsbosbeheer² een publicatie met het voornemen tot gunning. Daarin geven we aan van plan te zijn de grond geliberaliseerd te verpachten in verband met een natuurinclusieve samenwerking, voor een periode van twaalf jaar.

Er staat ook dat een belanghebbende die het hiermee oneens is, die met zijn/haar bedrijf actief is in de directe omgeving van het betreffende natuurgebied, voldoet aan onze drempelwaarden en KPI's voor natuurinclusieve landbouw en voor een NIL-overeenkomst in aanmerking wil komen, contact kan opnemen met Staatsbosbeheer. In de reactie op het voorgenomen besluit motiveert de ondernemer

dan waarom hij of zij, onder toepassing van dezelfde criteria, óók een serieuze gegadigde is voor een geliberaliseerde pachtovereenkomst op (een of meer van) de betreffende percelen. Als het bezwaar gegrond is, gaan we met beide partijen in gesprek en houden we waar nodig op basis van de KPI's een mini-competitie. Hiermee menen we te voldoen aan de beginselen van het Didam-arrest.

² <https://www.staatsbosbeheer.nl/zakendoen/vastgoed/bekendmakingen>

Interview

“Natuur en landbouw verweven versterkt óók de economie”

Opdrachtgever voor de pilot met Natuurinclusieve landbouw is het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN). Namens het ministerie geven MT-lid Natuur Franc van der Steen, programmamanager Petra van Egmond en beleidsmedewerker Nico Bos hun kijk op wat in ruim vijf jaar is bereikt.

De eerste gesprekken over natuurinclusieve landbouw ontstonden in 2018 in overleg tussen Staatsbosbeheer en Carola Schouten, toenmalig minister

van Landbouw. Staatsbosbeheer bood ondersteuning aan bij de uitvoering van beleid om natuur en landbouw te verbinden, herinnert Franc van der Steen zich. Hij is als MT-lid bij het ministerie verantwoordelijk voor natuur-inclusiviteit. “Gaandeweg kwam een experimentele aanpak naar voren om te verkennen hoe natuurinclusieve landbouw in Nederland vorm kan krijgen. Daar was belangstelling voor, maar hoe het precies werkt was nog niet uitgekristalliseerd.” Dat Staatsbosbeheer de opdracht kreeg een pilot te starten, volgde hier logischerwijs uit: “Het is een grote terreinbeheerder waarmee

Nico Bos
Beleidsmedewerker LVVN

Petra van Egmond
Programmamanager LVVN

Franc van der Steen
MT-lid Natuur LVVN

het ministerie korte lijnen heeft. Dan kun je snel schakelen.” Petra van Egmond, programmamanager van het programma ‘Verbinden Landbouw en Natuur’, noemt nog een reden: “Van een semi-overheidsorganisatie mag je verwachten dat ze wil bijdragen aan maatschappelijke doelen. In dit geval ging dat over duurzame uitgifte van pachtgronden.”

Inmiddels zijn we ruim vijf jaar verder. Hoe kijkt LVVN naar wat is gerealiseerd?

“In praktische zin heeft Staatsbosbeheer boeren ondersteund die zich in de richting van natuurinclusieve landbouw willen ontwikkelen,” zegt beleidsmedewerker Nico Bos. “Tegelijkertijd vervult de pilot een laboratoriumfunctie. In het proces om landbouw te extensiveren valt namelijk van alles uit te knobbelen: hoe regel je pachtuitgifte juridisch, hoe ga je om met normeringen?” Op dat vlak is het werk van Staatsbosbeheer – waaronder het ontwikkelen van KPI’s – in zijn ogen een voorbeeld voor andere terreinbeheerders en voor het Rijksvastgoedbedrijf. “Het raakt aan allerlei terreinen die beleidsmatig relevant zijn, zoals de impact van stikstof in natuurgebieden.”

Petra bevestigt die meerwaarde voor beleidsopgaven, maar het werk is volgens haar nog niet klaar. De pilot had mede als doel een werkwijze te ontwikkelen die binnen Staatsbosbeheer de standaard zou worden voor uitgifte van pachtgronden. Petra: “Zo ver is het nog niet. Wel wordt de methodiek van Staatsbosbeheer in publieke debatten genoemd als positief voorbeeld,

omdat die sturing op kwaliteit mogelijk maakt bij pachtuitgifte. Dat gebeurde bijvoorbeeld in de kwestie Teylingen. Deze gemeente wees grond die boeren met een natuurinclusieve aanpak al jaren pachtten deels toe aan een gangbaar boerenbedrijf. Dat riep veel verzet op, waardoor de openbare aanbesteding opnieuw moet.”

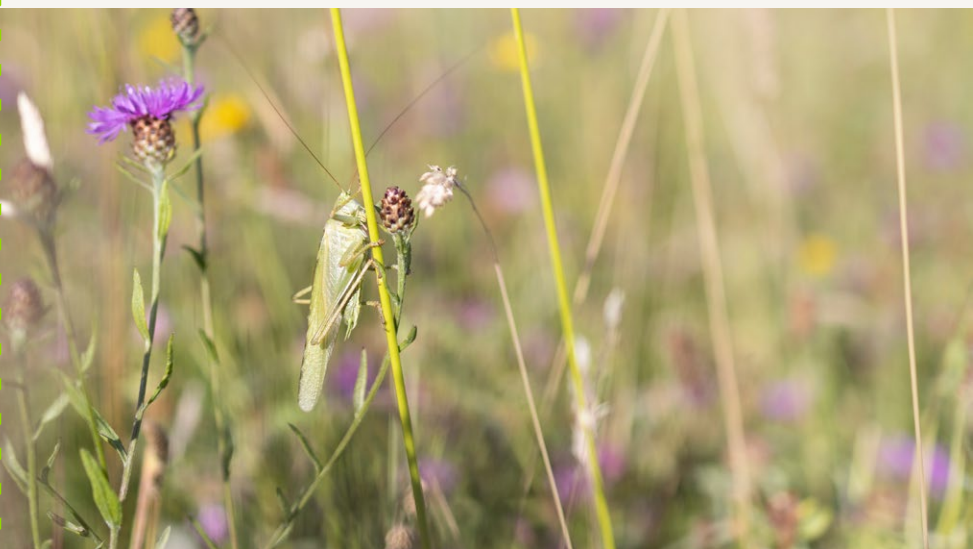
Bij de start van de pilot was het plan om met veertig boeren een zogeheten NIL-contract te sluiten.

NIL staat voor natuurinclusieve landbouw. Later is de ambitie verdubbeld naar tachtig. Franc: “Ik heb toen benadrukt dat de NIL-aanpak het nieuwe normaal zou moeten worden binnen Staatsbosbeheer. Want je wilt niet dat alle goede dingen die je ontwikkelt ophouden zodra de pilot stopt.” Petra vult aan: “Zeker omdat inmiddels bekend is dat het beheer dat NIL-boeren uitvoeren inderdaad de milieudruk naast natuurgebieden vermindert. Daarnaast heeft de samenwerking tussen natuurbeheerder en boer zich tijdens de pilot ontwikkeld van ‘de boer die alleen beheer uitvoert volgens instructie van de boswachter’ tot een partnerschap waarin beide partijen elkaar proberen te versterken, ook buiten gepachte gebieden. Het laat zien dat succesvolle samenwerking tussen agrarische ondernemers en natuurbeheerders mogelijk is.”

“De samenwerking tussen natuurbeheerder en boer heeft zich ontwikkeld tot een partnerschap waarin beide partijen elkaar proberen te versterken, ook buiten gepachte gebieden”

Hoe draagt natuurinclusieve landbouw bij aan maatschappelijke opgaven?

In actuele beleidsstukken van LVVN staat dat om stikstofdoelen te behalen in overgangsgebieden nabij Natura 2000-gebieden extensievere vormen van landbouw nodig zijn. Petra: “Natuurinclusieve landbouw is een manier daarvoor. Vervolgens moet je per gebied definiëren wat dat inhoudt. De invulling van Staatsbosbeheer is mogelijk niet overal toepasbaar, maar extensiveren geldt wel als route voor overgangsgebieden.” Dit dient ook economische doelen. Een ministeriële commissie onderzoekt momenteel hoe Nederland ‘van het slot kan’ voor andere maatschappelijke opgaven, zoals woningbouw en de energietransitie. Franc: “Extensiveren in overgangsgebieden heeft daar grote impact op.”

Voor boeren die kiezen voor NIL blijkt het nog lastig daar extra inkomsten uit te halen.

“Ze krijgen wel langjarige zekerheid via de pacht,” stelt Petra. “Tegelijkertijd blijkt grondzekerheid niet altijd voldoende om het verdienmodel rond te krijgen. Sommige boeren schakelen over op biologische landbouw, anderen kunnen meedoen aan de extensiveringsregeling vanuit het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB), als hun bedrijf in een bepaald gebied ligt. Dat geldt niet voor iedereen, dus extensiveren moet inderdaad vaak mede op eigen kracht gebeuren. Een deel van de baten zit in lagere pachtkosten en minder uitgaven aan mest, krachtvoer en bestrijdingsmiddelen. Verder zie je dat NIL-boeren bijna allemaal gemotiveerde ondernemers zijn die een eigen markt willen ontwikkelen of een multifunctioneel bedrijf hebben. Ze verkopen bijvoorbeeld vlees of zuivel rechtstreeks aan consumenten.”

Boeren met een gangbaar bedrijf én boeren die zich richten op een niche draaien over het algemeen goed. Met name de grote middengroep – met vaak een forse hypotheek – zit klem. Hoe kunnen deze bedrijven omschakelen naar natuurinclusieve landbouw? Franc: “Het mooiste is als boeren leren van collega-boeren via succesvolle voorbeelden. Dat vraagt tijd. De huidige landbouwpraktijk is ontstaan in enkele generaties en zo’n cyclus zal er ook zijn om tot een andere praktijk te komen. Daarbij draait het om wat jonge boeren belangrijk vinden, hoe opleidingen voorzien in kennis en hoe boeren van elkaar leren. Het is een taai proces; in die zin lijkt het me wenselijk dat de pilot langer doorgaat. We zien de waarde van NIL en zijn superblij met alle positieve ontwikkelingen.”

“Het mooiste is als boeren leren van collega-boeren via succesvolle voorbeelden”

Welke rol hebben Staatsbosbeheer en andere terreinbeheerders in een eventueel vervolg van de pilot?

Organisaties die grond uitgeven in pacht zijn sowieso belanghebbend, aldus Franc. “Het is een win-win voor terreinbeheerders,” meent Petra. “Zij verpachten gronden die moeten worden beheerd om natuurdoelen te halen, maar daar zit ook een sociale component aan. Het voordeel van natuur en landbouw verweven is dat je samen aan iets werkt, waardoor je naast in plaats van tegenover elkaar staat.” Combinaties zoeken ligt dus voor de hand, volgens

Nico: “De vraag is of je extra inzet nodig hebt om die combinaties te vinden of dat je het beheer zo kunt inrichten dat het vanzelfsprekend de belangen van de terreinbeheerder én de boer dient.”

Welke toekomst heeft natuurinclusieve landbouw?

Nico noemt het cruciaal dat natuur en landbouw meer verbonden raken: “Met natuurinclusieve landbouw zorg je dat landbouw mogelijk blijft in gebieden waar natuur- en milieudoelen moeten worden gehaald. Het is maatwerk per gebied.” Petra ziet toekomst voor een beperkt aantal bedrijven in bepaalde gebieden: “Gezien de maatschappelijke opgaven is extensiveren de enige manier waarop natuur en landbouw toekomstbestendig te combineren zijn.” Ze doelt daarmee op boeren rondom Natura 2000-gebieden. “Als je op die plekken specifieke bedrijven wilt hebben, moet je sturen door er beleid, instrumenten en geld tegenover te zetten. Als boeren in andere gebieden omschakelen naar natuurinclusief is dat maatschappelijk gezien ook wenselijk, want we kunnen in Nederland veel beter gebruik maken van natuurlijke processen. Maar daar is de urgentie minder groot.”

“Met natuurinclusieve landbouw zorg je dat landbouw mogelijk blijft in gebieden waar natuur- en milieudoelen moeten worden gehaald”

3. Aanpak en uitvoering

Tijdens de NIL-pilot heeft Staatsbosbeheer een werkwijze ontwikkeld om boeren te ondersteunen bij het veranderen van hun bedrijfsvoering. Grondgebonden en circulair werken aan optimale integratie van natuur en landschap vraagt een andere manier van denken en doen, en ook transparantie over resultaten. Dit hoofdstuk gaat nader in op de NIL-aanpak in de praktijk.

Waarom sluiten boeren zich aan?

Uit gesprekken die het NIL-team heeft gehouden met boeren blijkt dat voor hen twee dingen

belangrijk zijn. Allereerst zekerheid over grond voor de lange termijn en als tweede de visie dat boeren anders moet én kan. Aansluiten bij NIL betekent meestal dat hun productie daalt, zonder dat daar directe compensatie door extra inkomsten tegenover staat. Wat het toch interessant maakt om mee te doen, is grondzekerheid tegen een aantrekkelijke prijs. Veel boeren pachten al decennialang bij Staatsbosbeheer. Aan het einde van hun contract schrijven de pachtregels voor dat de grond openbaar wordt aangeboden voor een periode van maximaal zes jaar. Kiezen voor

NIL betekent dat zij de pacht twaalf jaar kunnen voortzetten. En bij voldoen aan de KPI's is verlenging mogelijk, na publicatie en competitie (als er meer gegadigden zijn). Daarnaast komen boeren via NIL mogelijk in aanmerking voor bepaalde regelingen, zoals financiële compensatie van de overheid voor het afwaarderen van grond. Verder heeft het NIL-team veel contacten bij gemeenten, provincies en waterschappen. Dat bestuurlijke netwerk zetten we in om NIL-boeren te ondersteunen, bijvoorbeeld op het gebied van vergunningen en de gunning van pachtgrond.

Interview

“Natuurinclusief boeren heeft me geen windeieren gelegd”

Melkveehouder Lars van Loenhout is een ‘koeienman’. Trots op zijn 110 melktypische Holsteiners. Tot een aantal jaar geleden wist hij weinig van natuurinclusieve landbouw, maar met een natuurgebied vlak bij zijn bedrijf zag hij kansen én bedreigingen. Hij ging vol voor de kansen, samen met Staatsbosbeheer en de provincie.

Het erf en de stallen van de melkveehouderij in Prinsenbeek liggen er verzorgd bij. Lars (35) boert met zijn vrouw en zijn ouders in maatschap. Hij is de derde generatie en met drie jonge kinderen is er wellicht in de toekomst een opvolger.

Het bedrijf ligt in een uitgestrekt, open landschap met in de verte bomen en bosschages. Het nabij gelegen natuurgebied Noordrand-Midden is het werkterrein van boswachter Peter Schoonen. Samen praten ze aan de keukentafel in de boerderij over hun samenwerking.

Bedreiging of kans

Lars had weinig met natuur of natuurinclusief boeren. Op de middelbare landbouwschool leerde hij vooral over strak graslandmanagement, gericht op meer productie en groei van het boerenbedrijf. “Maar een groot bedrijf

met personeel past niet bij mij,” vertelt hij. Zijn opa pachtte al land van Staatsbosbeheer. “We liggen dicht bij een natuurgebied. Dat kun je als boer zien als bedreiging óf als kans.”

“We liggen dicht bij een natuurgebied. Dat kun je als boer zien als bedreiging óf als kans”

Zoeken naar mogelijkheden

Lars zocht op internet meer informatie over natuurinclusief boeren. Via de provincie kwam hij in contact met Meeuwis Millenaar, natuurinclusieve coach in Brabant en zelf ook boer. Snel daarna volgden gesprekken met Theo Bakker van Staatsbosbeheer. “Ik was positief verrast,” vertelt Lars. “Ik verwachtte meer dwang en sturing, het ging juist over samenwerken. En die positieve toon is er nog steeds.” Boswachter Peter knikt instemmend: “De openheid in de gesprekken met Lars vind ik bijzonder. Hij gaf meteen helder aan: zo zitten wij er in, en waar liggen de mogelijkheden?”

Links: NIL-boer Lars van Loenhout, Rechts: Boswachter Peter Schoonen

Toekomstgedreven

Voor het melkveebedrijf is grondzekerheid belangrijk in verband met het aantal melkkoeien. En voor verduurzamen is voldoende grond cruciaal. Lars: “Ons pachtcontract werd telkens voor slechts zes jaar verlengd, nu kunnen we twaalf jaar voort en liggen de doelstellingen van waterschappen, provincie en Staatsbosbeheer in lijn met de onze.” Hij prijst zich gelukkig dat er net voor het Didam-arrest overeenstemming was, anders was de pachtgrond openbaar aanbesteed.

Alle gesprekken en contacten hebben Lars mogelijkheden gebracht waar hij vooraf geen weet van had. Zo verkocht hij een deel van zijn land aan de provincie om er met erfpacht verder te boeren. “Daarmee kon ik de investeringen voor de stal, de melkrobots en de bedrijfsovername financieren. De stap naar natuurinclusief boeren heeft me geen windeieren gelegd,” klinkt het tevreden. Het bedrijf beschikt voor 110 melkkoeien over 110 hectare grond, behoorlijk extensief dus. Daarvan pacht het vijftig hectare van Staatsbosbeheer onder natuurinclusieve voorwaarden.

Beheer en bedrijf afstemmen

Peter en Lars keken samen hoe ze de wensen en behoeftes van beide partijen in lijn konden brengen. Met als belangrijk uitgangspunt het robuuster maken van het nabijgelegen natuurgebied Noordrand-Midden, vertelt Peter. “Vanuit natuuroogpunt willen we meer kruidenrijk grasland realiseren en bepaalde gebieden verschralen.” Ook zijn meer bomen aangeplant. Dat gebeurde in goed overleg, zegt Lars: “Het werd niet opgelegd.”

Overleg en flexibiliteit zijn volgens de boswachter cruciaal voor een goede samenwerking. “Vanuit een open houding leer het meest van elkaar,” meent hij. “Dan kun je ook rekening met elkaar houden. We weten bijvoorbeeld dat de eerste snede voor de veehouder belangrijk is en dat hij daarbij afhankelijk is van het weer.” Het onderwerp verschraling is duidelijk veel besproken. Voor Peter ligt de focus met name op verschraling, voor de veehouder telt vooral de vraag: wat kan er wél met bemesting? De uitkomst is dat sommige delen worden bemest en andere niet. Lars heeft realisme nodig in de samenwerking: “Als er geen ruimte is voor economisch resultaat, kan ik niet verder verduurzamen.”

Koeien versus natuur

In de eerste contacten stonden Staatsbosbeheer en de veehouder lijnrecht tegenover elkaar over de koeien. Lars vertelt smakelijk hoe Staatsbosbeheer opperde dat hij wellicht een andere soort koeien kon houden, beter afgestemd

op een extensieve bedrijfsvoering. Lachend: “Toen zei ik dat dan dáár het gat van de deur is. Want ik ben verknocht aan mijn Holstein-koeien.” Hij gaat er geregeld mee naar keuringen en dit ras is voor hem deel van de liefde voor het vak.

Gezonder vee

Het vee lijkt het prima te doen op een rantsoen met meer structuur en kruidenrijk gras. “De koeien grazen de weilanden met kruidenrijke slootranden af en geven goed melk. Ik had afgelopen jaar bovendien substantieel minder veeartskosten dan in de jaren daarvoor,” vertelt Lars. Ook Peter is blij met de resultaten. Eens per jaar evalueren ze en in tussentijdse gesprekken houden ze de doelstellingen en KPI's tegen het licht. Volgens hem is het ook belangrijk om te kijken naar de ontwikkeling: “Iedereen kan stappen vooruit zetten.” Ondanks dat Lars zichzelf niet echt een ‘natuurman’ noemt, zien ze beiden op dat vlak groei. De omgeving kijkt intussen met andere ogen naar de veehouder. Waar hij eerst meer terughoudende reacties kreeg op de natuurinclusieve stappen, voelt hij tegenwoordig meer waardering en respect voor hoe hij dit doet als jonge ondernemer.

“Ik had afgelopen jaar bovendien substantieel minder veeartskosten dan in de jaren daarvoor”

Hoe komt een boer bij het NIL-team?

Agrariërs met interesse voor natuurinclusieve landbouw kunnen op verschillende manieren bij Staatsbosbeheer uitkomen. Bij de meesten loopt dit via het contact met de lokale boswachter en/of communicatie rond het reguliere openbare pachtproces. Daarin kunnen ondernemers hun

belangstelling voor de NIL-aanpak kenbaar maken. In gebieden waar de provincie zich actief op het thema richt, bijvoorbeeld in Brabant en Utrecht, wijzen zij agrarische bedrijven op de NIL-mogelijkheden bij Staatsbosbeheer. Ook melden zich boeren via de pagina op onze website over natuurinclusieve landbouw¹, tijdens bijeenkomsten waar we presentaties

geven of via boerencollectieven dan wel landbouwcoaches die in diverse provincies actief zijn. Dit zijn allemaal één-op-één contacten. Daarnaast krijgt de door de jaren heen ontwikkelde werkwijze steeds meer bekendheid binnen de landbouwsector. Daardoor weten boeren het NIL-team van Staatsbosbeheer ook beter te vinden.

¹ <https://www.staatsbosbeheer.nl/zakendoen/natuurinclusief-boeren>

Belangstellingsregistratie

Het kan gebeuren dat we in een specifiek gebied met natuurinclusieve landbouw aan de slag willen, bijvoorbeeld rondom een Natura 2000-gebied.

Voor deze situaties is de belangstellingsregistratie ontwikkeld. In dat specifieke, afgebakende gebied roepen we boeren die belangstelling hebben voor de NIL-aanpak (via lokale media, flyer en acties)

op om zich te melden. Op de eerder genoemde webpagina kunnen zij zien of ze aan de instapeisen kunnen en willen voldoen. Met de ondernemers die zich aanmelden en die voldoen aan de voorwaarden voeren we nadere gesprekken om tot een NIL-samenwerking te komen. In de praktijk betekent deze samenwerking voor de meesten een fundamentele omvorming van hun bedrijfsvoering.

Als NIL past bij een boer, is dit een effectieve manier om het bedrijf toekomstbestendig te maken, ook voor een eventuele opvolger. Ter compensatie voor de extra inspanningen die een NIL-boer levert binnen de bedrijfsvoering geeft Staatsbosbeheer een korting in het twaalfjarige, geliberaliseerde pachtcontract op de gemiddelde prijs die in het gebied bekend is vanuit het reguliere pachtproces. Die korting is hoger naarmate een boer aan meer KPI's voldoet.

‘Verdubbelaar’ voor boer en natuur

Staatsbosbeheer vraagt aan boeren welke bijdragen zij op hun eigen grond kunnen leveren voor gebiedsdoelen en specifieke soorten. Door op hun eigen grond natuurinclusief te werken, maken zij mede het hele systeem rond het natuurgebied robuuster. De boeren beheren de Staatsbosbeheer-grond volgens de SNL-doelen. Het oppervlak duurzaam beheerde grond neemt daardoor extra toe – momenteel zelfs met meer dan vijftig procent. De eigen grond blijft overigens landbouwgrond, maar met minder negatieve impact op de omgeving, meer biodiversiteit en een meer evenwichtige waterhuishouding. Weidevogels die broeden in het natuurgebied kunnen dan bijvoorbeeld voedsel vinden op het naastgelegen boerenland.

Staatsbosbeheer zoekt vooral samenwerking met boeren die grond hebben in en rond kwetsbare natuurgebieden. Zij kunnen, als deze beschikbaar is, zo veel grond pachten als ze zelf duurzaam (langer dan zes jaar) in bezit hebben. Op die manier verbeteren ze hun eigen grondpositie. Via de NIL-aanpak is van de totale oppervlakte grond die binnen de NIL-overeenkomst ligt slechts veertig procent grond van Staatsbosbeheer met een natuurdoelstelling – pure winst voor de natuur.

“We zitten nog in de pioniersfase”

Theo Vogelzang, senior beleidsmedewerker Landbouw en Natuur

bij LandschappenNL: “De twintig provinciale landschapsorganisaties waarvan wij de koepelorganisatie zijn, hebben 116.000 hectare natuur onder hun hoede. Dat maakt ons de derde grote terreinbeheerder, naast Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Werken aan bescherming en behoud van natuur en landschap doen we allereerst in onze eigen gebieden. Maar daarmee halen we de (internationale) doelen voor natuur, water en klimaat niet. Voor herstel van natuurwaarden en waterkwaliteit is tegelijkertijd buiten natuurgebieden een transitie nodig van gangbare naar natuurinclusieve landbouw.

Goed voorbeeld doet goed volgen

Drie jaar geleden raakte ik betrokken bij de NIL-pilot van Staatsbosbeheer. Ik ben daar heel enthousiast over, omdat een belangrijk onderdeel van de landbouwtransitie – interactie tussen terreinbeheerders en agrarische ondernemers – daarin concreet vorm krijgt. Het interessante aan deze pilot is dat boeren de vraag krijgen of zij, behalve op hun pachtgrond, óók op eigen grond natuurinclusief willen (gaan) werken. Dat is een manier om de transitie te versnellen. Nog mooier is het als terreinbeheerders en boeren zich in elkaars vakgebied verdiepen. Bij jongere generaties zie ik dat aan beide kanten al steeds meer gebeuren.

“Het interessante aan deze pilot is dat boeren de vraag krijgen of zij, behalve op hun pachtgrond, óók op eigen grond natuurinclusief willen (gaan) werken”

Onze provinciale landschapsorganisaties bepalen zelf hoe ze samenwerken met boeren. Brabant en Noord-Holland zijn al actief met natuurinclusieve landbouw volgens de NIL-aanpak. In Flevoland loopt een experiment met regeneratieve landbouw. Monitoring van al deze initiatieven is belangrijk, omdat je daarmee laat zien wat deze inspanningen opleveren. Verder is samenwerking tussen boswachters en boeren essentieel om stappen te zetten in een gebied. Wij zijn nog aan het leren welke kennis, vaardigheden en

randvoorwaarden bijdragen aan een gebiedsgerichte aanpak. De NIL-pilot brengt daarin professionalisering aan vanuit de praktijk: goed voorbeeld doet goed volgen. Zelf leer ik veel van de keuzes die het NIL-team maakt en de problemen die zich in de praktijk voordoen. Bij beleidsdiscussies met andere partijen over pachtwetgeving haal ik vaak de pilot aan om onze standpunten te ondersteunen en te onderbouwen.

“Samenwerking tussen boswachters en boeren is essentieel om stappen te zetten in een gebied”

Meer succesverhalen delen

De ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw in ons land heeft belang bij de NIL-pilot, omdat die mede duidelijk maakt wat er nodig is voor transitie in de landbouw. Communicatie vind ik daarbij wel een aandachtspunt. Er komen nog te weinig succesverhalen naar buiten. Daarom zetten we met een aantal partijen in het kader van de Agenda Natuurinclusief regionale kenniskringen op waarin we het gedachtegoed van natuurinclusieve landbouw met elkaar delen en verder verspreiden. Om dezelfde reden is het belangrijk dat de pilot langer door gaat. We zitten zagezegd nog in de pioniersfase. Het vraagt meer tijd om nut en noodzaak van natuurinclusieve landbouw duidelijk te maken en om de gewenste samenwerking daarvoor tussen boeren en beheerders verder vorm te geven.”

“De NIL-pilot brengt daarin professionalisering aan vanuit de praktijk: goed voorbeeld doet goed volgen”

Theo Vogelzang

Senior beleidsmedewerker Landbouw en Natuur
bij LandschappenNL

Interview

“Transitie vraagt tijd”

Astrid Manhoudt, landbouwecoloog bij Natuurmonumenten:

“Voor de NIL-pilot hebben terreinbeherende organisaties gezamenlijk KPI's ontwikkeld die zijn gekoppeld aan de bedrijfsvoering van boeren. Dat draagt bij aan transparantie en een eenduidige aanpak. We doen immers hetzelfde werk en we hebben te maken met dezelfde partijen.

Wij zijn heel benieuwd naar de uitkomsten van de monitoring op deze bedrijven door de WUR, omdat deze op basis van KPI's de effecten van natuurinclusieve landbouw aantoont, bijvoorbeeld voor biodiversiteit. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar welke soorten baat hebben hierbij. Meer duidelijkheid zal de motivatie voor natuurinclusieve landbouw in de maatschappij vergroten en mensen meer bewust maken van waar ze hun groenten en zuivel kopen.

“Meer duidelijkheid over de effecten zal de motivatie voor natuurinclusieve landbouw in de maatschappij vergroten en mensen meer bewust maken van waar ze hun groenten en zuivel kopen”

Open samenwerking

Natuurmonumenten werkt nog niet zo gestructureerd aan natuurinclusieve landbouw als Staatsbosbeheer. Onlangs hebben we voor twee pachters de KPI's doorgerekend. Met hen zijn we in gesprek over een nieuwe samenwerking. Daarnaast lopen, onder meer op onze landgoederen, andere initiatieven richting natuurinclusiviteit. Vanuit lokale beheerheden zijn partnerschappen ontwikkeld met natuurinclusieve boeren en pachters die extensief werken. Dat zijn gedreven ondernemers die bijvoorbeeld kruidenrijk grasland hebben of agroforestry uitproberen. Ik zou het toejuichen als dit op veel meer plekken gebeurt. Voorwaarde is dat pachters goede natuurbeheerders zijn en een open samenwerking nastreven met de boswachter. Ook voor ons valt overigens nog veel te leren. Onze boswachters hebben naar hun idee nog niet altijd voldoende landbouwkennis om het goede gesprek met boeren te voeren.

Koplopers volgen

Voor de ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw hebben KPI's zoals die uit de NIL-pilot meerwaarde, omdat ze een bedrijf integraal beoordelen op natuurinclusiviteit en gericht sturen op extensivering. Via de pilot zijn pacht-overeenkomsten aangegaan voor twaalf jaar, met bijbehorende afspraken. Het vraagt veel van een bedrijf om natuurinclusief te worden. Zo'n transitie kost vaak jaren. Ook het verbeteren van biodiversiteit en bodemkwaliteit is een kwestie van lange adem. Boeren die hierin vooroplopen wil je blijven volgen om over en weer van elkaar te leren. Daarom kán de pilot niet stoppen nu.”

“Zo'n transitie kost vaak jaren, daarom kán de pilot niet stoppen nu”

Astrid Manhoudt
Landbouwecoloog bij Natuurmonumenten

Selectie deelnemers

Bij de start konden alle boeren in Nederland zich aanmelden voor de NIL-pilot, ongeacht of ze eigen grond hadden en of hun bedrijf in de buurt van een natuurgebied lag. Deze aanpak was onvoldoende effectief, omdat juist via bedrijven die grenzen aan kwetsbare natuur en boeren die eigen grond hebben veel natuurwinst te behalen valt. Daarom is de selectie van nieuwe deelnemers op beide punten aangepast. Als uitgangspunt geldt nu: boeren mogen maximaal één op één binnen NIL pachten. Met tien hectare eigen grond kunnen zij dus tien hectare (of minder) pachten. Er wordt ook veel meer samen met een boer gekeken hoeveel natuurgrond past binnen de bedrijfsvoering. Zo is natuurmaaisel niet onbeperkt inzetbaar binnen een melkveebedrijf.

Tegelijkertijd kost het de nodige inspanning om natuurgrond te beheren. Er moet dus een goede balans zijn en die verschilt per bedrijf.

De hoeveelheid grond die een boer wil pachten wordt vastgelegd in een eigen bedrijfsontwikkelplan en het grondgebruik- en beheerplan. Staatsbosbeheer stelt daarbij de vraag: wat heb je van ons nodig? Niet iedere boer zit namelijk te wachten op evenveel natuurgrond als landbouwgrond. Het kan ook gebeuren dat in eerste instantie minder grond beschikbaar is dan een NIL-boer vraagt. Staatsbosbeheer spant zich dan in om ook de overige hectares beschikbaar te krijgen.

Intrinsieke motivatie

De belangrijkste voorwaarde om een NIL-samenwerking aan te gaan is intrinsieke motivatie. Werken volgens de voorwaarden van NIL vraagt namelijk een omschakeling in bedrijfsvoering. Staatsbosbeheer hanteert als drempelwaarde dat bedrijven die zich willen aansluiten minimaal voldoen aan niveau 2 van natuurinclusiviteit volgens de KPI's van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en LandschappenNL (zie voor uitleg hoofdstuk 2). Dit betekent dat zij de biodiversiteit versterken en dat hun bedrijfsvoering geen negatieve impact heeft op de omgeving, maar deze juist versterkt. In die zin gaat natuurinclusieve landbouw over een omkering in het denken: in plaats van 'ik wil een gewas telen en pas daar de omgeving op aan' naar 'welk gewas past op deze plek binnen de natuurlijke omstandigheden?'. Dit stelt boeren voor een uitdaging, want overstappen op natuurinclusieve landbouw lukt alleen als het ook bedrijfsmatig interessant is.

Bij deelname aan NIL krijgt een boer te maken met:

1. Toetsing aan de hand van KPI's

Zoals gezegd in de inleiding bestond aan het begin van de pilot alleen een algemene definitie voor natuurinclusieve landbouw. Een eenduidige set kritische prestatie indicatoren (KPI's) helpt om NIL objectiever te maken en resultaten aantoonbaar. Staatsbosbeheer heeft met input van onder meer deskundigen van Wageningen University & Research, het Louis Bolk Instituut en collega-terreinbeheerders KPI's opgesteld en getoetst. Deze zijn gebaseerd op drie pijlers:

- stimuleren van biodiversiteit
- groenblauwe dooradering en behoud en verbetering van landschap
- sluiten van kringlopen/vermindering van inputs en verliezen

Meer informatie over de KPI's is te vinden op de website van Staatsbosbeheer².

De toetsing of een boerenbedrijf voldoet aan de voorwaarden voor een NIL-samenwerking gebeurt aan de hand van de drie hierboven genoemde categorieën met in totaal achttien KPI's voor de melkveehouderij en akkerbouw. Hoewel we heel enthousiast zijn over de KPI's, omdat ze een helder beeld geven van waar een bedrijf staat, zijn er ook nog de nodige uitdagingen. Niet iedere boer heeft bijvoorbeeld een kringloopwijzer en alle gegevens moeten handmatig uit de diverse documenten (gecombineerde opgave, MediRund, contract BoerenNatuur) worden gehaald. Dit is een tijdrovende klus, zeker als het aantal deelnemers verder groeit.

² <https://www.staatsbosbeheer.nl/zakendoen/natuurinclusief-boeren>

Figuur 4

KPI's natuurinclusieve landbouw

Hoofddoelen	Hoofddoelen			KPI's	Drempelwaarde	Streefwaarde
■ 1. Stimuleren van biodiversiteit	1.	2.	3.	Gras- en bouwland		
■ 2. Groenblauwe dooradering en behoud en verbetering van landschap	■	■		% agrarisch natuurbeheer / incl. agroforestry	>10% / >12%	>25% / >30%
	■	■		% groenblauwe dooradering / incl. agroforestry	>5% / >8%	>10% / >12%
■ 3. Sluiten van kringlopen/vermindering van inputs en verliezen				Grasland		
	■	■		% langjarig grasland	>40%	>90%
			■	% eiwit van eigen bedrijf	>65%	>90%
	■			Verlengde weidegang (melk)vee	>900 uur	>1.800 uur
	■			Veebezetting (GVE/ha) / incl. natuurgrond	< 2,5 / < 2	< 2 / < 1,5
	■		■	Stikstofbodemoverschot (kg N/ha): zand en klei / veen	< 160 / < 270	< 100 / < 250
	■		■	Gebruik stikstofkunstmest grasland	< 100	0
			■	Krachtvoergebruik per koe per jaar	<2.000 kg ¹	< 1.400 kg
			■	Antibioticagebruik	< 3	Alleen curatief en op advies van de dierenarts
				Bouwland		
	■	■	■	% rustgewassen	>30%	>50%
	■	■	■	% bodembedekking in de winter (o.a. via groenbemesters)	>50%	>80%
			■	Stikstofbodemoverschot op bouwland (kg N/ha): zand / klei / löss	< 100 / < 110 / < 80	< 50 / < 85 / < 70
	■			Gebruik gewasbescherming bouwland per bespuiting (MBP)	< 80	0
	■		■	Gebruik stikstof kunstmest op bouwland (kg N/ha): zand / klei / löss	< 60 / < 120 / < 90	0 / 0 / 0
	■	■		Gewasdiversiteit (aantal gewassen): akkerbouw / melkvee & gemengd	≥ 5 / ≥ 3	> 8 / > 5

¹ Er is een uitzondering mogelijk voor bedrijven die voldoen aan onderstaande voorwaarde: 1) het bedrijf zit op veengrond (laagveen/veeweidegebied) volgens de GO, 2) het aandeel ANLB op eigen grond is minimaal 30%, zoals bij KPI 1. Hierdoor mag het bedrijf 30kg krachtvoer + bijproducten /100kg melk voeren of 2400kg per GVE melkvee/jaar.

KPI's bijstellen

Gaandeweg de pilot is gebleken dat sommige KPI's aanscherping nodig hebben en andere versoepeling. De inzichten voor bijstellen komen voort uit toetsing van de KPI's aan de praktijk. Een bepaald doel kan soms toch niet realistisch blijken, op andere punten mag de lat omhoog. Zo merkten we dat in laagveengebieden melkveehouders met zware pakketten voor bijvoorbeeld weidevogelbeheer (>30% van hun bedrijfs-areaal) veel lagere kwaliteit ruwvoer tot hun beschikking hadden. Daarom is voor deze boeren de drempelwaarde van krachtvoer verhoogd. De KPI voor niet-kerende grondbewerking is vervallen, omdat de uitvoering van de maatregel niet te controleren valt.

2. Een bedrijfsontwikkelplan

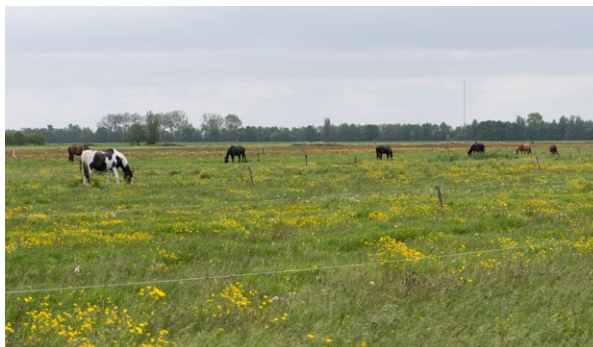
Staatsbosbeheer vraagt boeren die zich bij NIL willen aansluiten een bedrijfsontwikkelplan te maken voor twaalf jaar. Daarin geven ze aan waar ze nu staan en welke stappen ze gaan zetten om op een hoger niveau van natuurinclusiviteit te komen. Zonder op de stoel van de ondernemer te gaan zitten dagen we boeren uit om na te denken over veranderingen in hun bedrijfsvoering. En over hoe ze kunnen bijdragen aan gebiedsdoelen en de ontwikkeling van specifieke soorten. Het vraagt moed om dergelijke grote stappen zetten. Een bedrijfsontwikkelplan is gericht op meer biodiversiteit, betere bodem- en waterkwaliteit, en gezondere omgang met dieren en land. In het plan geeft een boer aan waar hij/zij vandaan komt (historie van de onderneming, motivatie), waar

het bedrijf momenteel staat en welke maatregelen voor de komende twaalf jaar gepland staan.

3. Monitoren en maatwerk

Na het aangaan van een NIL-overeenkomst volgt elke drie jaar een voortgangsgesprek om te volgen of de doelen in het gezamenlijke plan van het boerenbedrijf en Staatsbosbeheer zijn bereikt, dan wel in zicht komen. Tussen deze formele toetsmomenten door hebben de boswachter en boer geregeld contact over praktische zaken. Onze ervaring tot nu toe is dat intrinsiek gemotiveerde boeren meer stappen zetten dan ze oorspronkelijk hadden gepland.

Om te zorgen dat natuur en landbouw zo goed mogelijk samengaan is maatwerk onmisbaar. Steeds opnieuw moet per gebied, rekening houdend met de actuele omstandigheden, worden gekeken welke activiteit of maatregel het beste is voor boer én natuur. Dat geldt zowel voor de van Staatsbosbeheer gepachte grond als voor de eigen grond van boeren. Het vraagt veel tijd om gebiedskennis en kennis van landbouw bij elkaar te brengen. Het betekent soms op onderdelen water bij de wijn doen. Bijvoorbeeld: toch vroeger maaien toestaan, om voor het totaal een plus te bereiken.

Ervaringen

Tijdens de afgelopen pilotperiode hebben we waardevolle inzichten opgedaan rond diverse thema's:

Samenwerking tussen boer en boswachter

Bij reguliere pachtuitgifte doet een boer wat in het pachtcontract staat. Met ondernemers die werken volgens de NIL-aanpak gaan we geregeld het gesprek aan over te behalen resultaten. Zich verdiepen in het realiseren van natuurdoelen vergt extra vaardigheden van boeren. En ook van boswachters, als het gaat over landbouwkundige expertise. Dit afstemmen over en weer is nog een leerproces.

Impact van maatregelen op eigen grond van boeren

Elke duurzaamheidsmaatregel die een boer neemt op zijn of haar eigen grond heeft een positief effect op het gebied. Om dit concreet te meten is een zwaarder monitoringsprogramma nodig dan momenteel gaande is. Wel zien we bijvoorbeeld na het toepassen van maatregelen in weidevogelgebieden een directe toename van het aantal weidevogels in het hele gebied.

Kennisuitwisseling via het leernetwerk

Leernetwerkdagen zijn belangrijk om het kennisniveau en de samenwerking tussen alle bij de pilot betrokken partijen te waarborgen. De jaarlijkse bijeenkomsten versterken bovendien een positief gevoel over de NIL-aanpak bij de deelnemers. Zowel boeren als boswachters krijgen er merkbaar energie van en ze nemen wat ze aan kennis en inzichten opdoen weer mee naar hun eigen bedrijf c.q. werkplek. Een kennisvraag die sterk leeft gaat over het verdienmodel. Oftewel: hoe krijgen we gezondere producten tegen een eerlijke prijs voor de boer in de supermarkt?

Begeleiding en ondersteuning van boeren

Voor gesprekken over bedrijfsontwikkeling hebben agrarische ondernemers behoefte aan gelijkwaardige gesprekspartners – mensen die daarvoor de expertise in huis hebben. Boswachters ontbreekt het aan kennis en tijd om boeren op dat vlak te ondersteunen in het NIL-proces. Zij hebben vooral baat bij een intensiever contact en een goede partnerrelatie. Boeren zijn voor hen de spreekwoordelijke oren en ogen in het veld. Bij zowel nieuwe als bestaande NIL-overeenkomsten is dan ook begeleiding door een gespecialiseerd NIL-team nodig. Boswachters kunnen dan de dagelijkse gang van zaken met een boer bespreken.

Sterke en zwakke punten in de huidige NIL-samenwerking

Sterke punten:

- Meer binding tussen boer en boswachter
- Natuurbeheerders en agrarische ondernemers werken samen om specifieke doelen in een gebied te behalen
- Grote kansen voor natuurherstel met NIL-boeren in de overgangszones
- Grondzekerheid voor boeren voor langere termijn

Zwakke punten:

- Er is onvoldoende grond beschikbaar op de juiste plek
- De wederkerigheid tussen boswachters en boeren loopt nog niet overal soepel
- Er zijn veel doelen op perceelniveau terwijl gebiedsniveau effectiever is
- De juiste boer is niet altijd op de juiste plek

Interview

“Superinteressante bedrijven met vindingrijke boeren”

Judith Westerink, senior onderzoeker landscape governance bij Wageningen University & Research (WUR): “Nederland staat voor een transitie naar een andere vorm van landbouw. Dat heeft veel voeten in de aarde voor individuele boeren, omdat in hun bedrijf alles met alles samenhangt. Als je natuurinclusieve landbouw op bredere schaal wilt stimuleren, moet je beter begrijpen wat dat betekent in de praktijk. Wij verzamelen uiteenlopende data over NIL-bedrijven, onder andere over vegetatie, bodem, insecten en landschapselementen. Ook de economische ontwikkeling komt aan bod.

Een van de redenen waarom de landbouw zo intensief is, is de hoge grondwaarde. Boeren hebben veel kosten gemaakt en moeten die terugverdienen. Staatsbosbeheer doorbreekt dit door grond beschikbaar te stellen. Dat levert

een win-win situatie op. Boeren krijgen langdurige zekerheid voor een deel van hun grond en Staatsbosbeheer bouwt een relatie op met ondernemers die vakmanschap ontwikkelen in natuurinclusieve landbouw en natuurbeheer.

Nog weinig cijfers bekend

Na vijf jaar zie ik superinteressante, heel verschillende bedrijven die meedoen aan de NIL-pilot. Dat betekent dat er verschillende wegen zijn die naar Rome leiden. Ik heb bewondering voor de vindingrijkheid en betrokkenheid van deze boeren. Zij zitten er met hart en ziel in, terwijl ze grotendeels zelf het wiel moeten uitvinden.

Helaas kunnen we nog weinig cijfers of trends benoemen. Omdat in het begin elk jaar nieuwe boeren aansloten, was de nulmeting pas in 2022 afgerond.

Die heb je nodig om een vergelijking te kunnen maken met een moment in de toekomst. Het beschikbare onderzoeksgeld is onvoldoende om elk jaar alles te meten bij elk bedrijf. Van sommige aspecten zijn de gegevens pas het jaar erop beschikbaar, zoals de kringlopen. In 2026 kunnen we van de boeren uit de eerste lichting zien hoe hun bedrijfseconomie zich ontwikkelt. Om iets te zeggen over ecologische ontwikkelingen is een langere periode nodig met meerdere meetpunten. Dit soort monitoring vraagt geduld. Frustrerend, want er zit veel werk en gemeenschapsgeld in, maar dat is de wetenschappelijke weg. Alleen zo kun je met onderbouwing laten zien wat er gebeurt als bedrijven natuurinclusief worden.

“Boeren hebben veel kosten gemaakt voor grond en moeten die terugverdienen. Staatsbosbeheer stelt de grond beschikbaar te stellen. Dat levert een win-win situatie op”

Wederzijds vertrouwen

Er bestaan behoorlijke cultuurverschillen tussen natuurbeheerders en boeren. Dat leidt tot misverstanden en onbegrip. Pilots zoals die met NIL helpen om beter samen te werken. Belangrijk daarbij is dat boer en boswachter gelijkwaardig zijn, zodat ze elkaars vakmanschap versterken. Persoonlijk contact draagt bij aan wederzijds vertrouwen. Dit pleit ervoor dat Staatsbosbeheer de begeleiding van NIL-boeren blijft doen. Ik vind het slim dat Staatsbosbeheer bij leernetwerk-bijeenkomsten zowel boeren als boswachters uitnodigt, zodat zij elkaar ontmoeten. Er sluiten ook nog steeds boeren aan bij de pilot. Het zou

De WUR monitort 16 van de boerenbedrijven die meedoen aan de NIL-pilot. Onderzoekers kijken hoe deze boeren hun bedrijfsvoering aanpassen, wat dat betekent voor hun bedrijfseconomie, wat het oplevert op het gebied van ecologie en hoe de samenwerking met Staatsbosbeheer verloopt. Het onderzoek gebeurt in opdracht van het ministerie van LNV.

enorm zonde zijn als de begeleiding stopt. Wat betreft de monitoring: als daar de stekker uitgaat, zijn alle gedane investeringen weggegooid. Op basis van een nulmeting en gedeeltelijke herhaling kun je niets zeggen over langetermijneffecten van natuurinclusieve landbouw.

Sturingsinstrumenten ontwikkelen

Om stikstofuitstoot te verminderen en tegelijkertijd de natuur te beheren zijn in en om natuurgebieden boerenbedrijven nodig die natuurinclusief werken. Als je de landbouw perspectief wilt bieden, is dit de toekomst. Maar het gaat over veel meer dan alleen stikstof. Voor het behalen van de doelen van de Kaderrichtlijn Water is ook extensievere landbouw nodig, en iedereen ziet dat we veenweidegebieden moeten vernatten. Intussen bedreigen pesticiden biodiversiteit, waterkwaliteit en volksgezondheid. Kortom, in alle gebieden met maatschappelijke opgaven moet het de kant op van natuurinclusief. Daarvoor is belangrijk dat we er ervaring mee opdoen en sturingsinstrumenten ontwikkelen die de transitie mogelijk maken.”

Judith Westerink

Senior onderzoeker landscape governance bij
Wageningen University & Research (WUR)

4. Volgende stappen

In het laatste jaar van de pilot neemt de aanwas van nieuwe boeren in hoog tempo toe. Hoewel de resultaten van wetenschappelijk onderzoek nog even op zich laten wachten, tonen succesvoorbeelden aan hoe natuurinclusieve landbouw bijdraagt aan de aanpak van urgente opgaven voor landbouw, economie, natuur en maatschappij.

Na meer dan vijf jaar investeren draait het systeem van natuurinclusieve landbouw bij Staatsbosbeheer op volle toeren. Het pachtproces is Didam-proof uitgedacht en ingericht. De drie grote terreinbeheerders hebben met het Louis Bolk Instituut via de ontwikkeling van een gezamenlijke set KPI's een landelijke norm gecreëerd.

Door het hele land ontstaan kansen voor extensieve vormen van landbouw, onder andere in overgangsgebieden, en voor koppeling met agrarisch natuurbeheer. Dat laten de interviews in dit rapport ook zien. Bovendien neemt vanwege gerechtelijke uitspraken en het verdwijnen van de mestderogatie de belangstelling voor natuurinclusieve landbouw sterk toe – ook bij boeren.

Impact op de samenleving

Om de landbouw in Nederland toekomstbestendig te maken bij een veranderend klimaat en een op basis van maatschappelijke overeenstemming beperkte ruimte die beschikbaar is voor menselijke activiteiten zonder de grenzen te overschrijden van wat het milieu aankan, is in de visie van Staatsbosbeheer meer aandacht nodig voor de

kwaliteit van water, bodem en lucht. Maar het landbouwkundig lage waterpeil, bijvoorbeeld om landbouwpercelen begaanbaar te houden, veroorzaakt bodemdaling in de veengebieden. En verandering in landgebruik – van grasland naar akkerbouw – heeft een negatieve invloed op de waterkwaliteit en -kwantiteit. Ons land voldoet momenteel niet aan zijn internationale verplichtingen op het gebied van waterkwaliteit (zoals de deadline voor de Kaderrichtlijn Water in 2027) en natuurherstel (volgens de in Europa aangenomen Natuurherstelverordening moet Nederland in september 2026 een nationaal natuurherstelplan indienen en in 2030 de eerste doelen bereiken). Dan zijn er nog de recente uitspraken van de Raad van State die de overheid verplichten zich meer in te spannen voor natuurherstel.

Aanpak verbreden

Op basis van de resultaten van de pilot tot nu toe is de tijd aangebroken om te oogsten en de NIL-aanpak te verbreden. Want we zijn er nog niet: de koppeling tussen natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer is vol in ontwikkeling, ook beleidsmatig. Daarbij spelen vragen als: wat kan in welk gebied, hoeveel hectares zijn nodig en beschikbaar, welke boeren willen zich aansluiten en hoe past natuurinclusieve landbouw in het gebiedsproces?

De Ecologische Autoriteit schrijft in haar adviesrapport 'Doen wat moet én kan': kijk breder dan het natuurgebied zelf. Natuurinclusieve landbouw

binnen het landschap en het ecologische systeem van het natuurgebied biedt kansen voor systeemherstel en daarmee voor het realiseren van natuurdelen. Op die manier helpen we boeren te extensiveren en zo stikstofemissies te reduceren. Daarnaast dragen we bij aan het verbeteren van de waterkwaliteit en het klimaatbestendig maken van Nederland, en aan andere maatschappelijke en gebiedsdoelen. Tegelijkertijd bieden we bestaansrecht voor agrariërs die in de zones nabij natuurgebieden willen blijven ondernemen. In alle stappen die we zetten willen we meebewegen met maatschappelijke ontwikkelingen. Daar kan de markt een rol in spelen en dat is ook relevant voor andere terreinbeheerders (waaronder het Rijk), de transitie van de landbouw en de ontwikkeling van toekomstbestendig landbouwbeleid.

Kansen benutten

Staatsbosbeheer ziet kansen voor een koppeling tussen de NIL-aanpak en de toepassing van de impuls voor agrarisch natuurbeheer van het (inmiddels demissionaire) kabinet. De mogelijkheden om die kansen maximaal te benutten verkennen we momenteel in samenspraak met het ministerie en BoerenNatuur (de koepelorganisatie die het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) coördineert voor veertig aangesloten boerencollectieven, *red.*). Als er een substantieel aantal hectares bijkomt voor agrarisch natuurbeheer en deze worden gepositioneerd in overgangszones rondom Natura 2000-gebieden en in beekdalen, laagveengebieden en leefgebieden van de grutto, kan dit een win-win situatie opleveren.

Momentum

Juist nu het momentum voor natuurinclusieve landbouw zo snel groeit, is het belangrijk de intensieve inzet van het NIL-team – en de partners van Staatsbosbeheer – voort te zetten. Zodat de landbouw en natuur werkelijk de vruchten kunnen plukken van wat in gang is gezet. Alle ontwikkelingen rond NIL vallen echter buiten het reguliere beheerwerk en pachtproces van Staatsbosbeheer. Onze primaire taak is natuurbeheer, waarbij we een vijfde deel van het beheer uitvoeren via agrarisch medegebruik. Een beleidsmatig gewenste ontwikkeling verkennen, begeleiden en uitvoeren, zoals de aanpak van natuurinclusieve landbouw, vraagt om

een aanvullende opdracht en bijbehorende financiering. Gezien de kansen die zich nu voordoen, en de rol die wij daarin als terreinbeherende organisatie hebben, pleiten wij dan ook voor voortzetting van de NIL-begeleiding van boeren en boswachters.

Boeren die al hebben gekozen voor NIL tonen aan dat het mogelijk is om op een natuurinclusieve manier hun bedrijf voort te zetten. Zij creëren bijvoorbeeld eigen afzetkanalen door kaas en vlees direct aan consumenten of restaurants te verkopen. Voor agrarische bedrijven die momenteel als piekbelaster te boek staan zou, in plaats van productierechten te laten opkopen, extensiveren ook een mogelijkheid

kunnen zijn. Dit vraagt onderzoek per bedrijf, gebied en specifieke omstandigheden. Voorheen was extensivering als alternatief nauwelijks in beeld.

In de huidige praktijk streven we na – en zien we al – dat de samenwerking met NIL-boeren andere boeren inspireert die stappen willen zetten om te extensiveren, maar nog niet weten hoe. De NIL-boeren zijn op die manier koplopers in een proces van landbouwtransitie, gericht op verduurzamen. De NIL-aanpak is ook een voorbeeld van duurzame ingebruikgeving van pachtgrond. Voor de toekomst willen we het normale pachtstelsel verder verduurzamen en het aantal NIL-boeren vergroten.

Interview

“Grond is een struikelblok”

Ilse Geijzendorffer directeur-bestuurder van het Louis Bolk Instituut:

“Als wetenschappelijk onderzoeksinstituut genereren wij o.a. kennis over hoe Nederland binnen planetaire grenzen kan produceren met een veerkrachtig, eerlijk en gezond voedselsysteem. Wij komen bij allerlei typen boeren – van conventionele agrariërs in de gangbare landbouw tot pioniers die al met hun hoofd in 2050 leven. Een deel van ons onderzoek richt zich op natuurinclusieve biologische landbouw en daarbij kijken we ook breder naar natuurwaarden op productiegronden.

In onze visie werkt een strikte scheiding tussen natuur en landbouw niet. Ook steeds meer boeren beseffen dat het zo niet verder kan. Zij verkennen en bewandelen zelf andere wegen en dat kan een vliegwieleffect hebben:

met een beetje steun komt beweging breder op gang. Er zijn natuurinclusieve oplossingen voor bijvoorbeeld plaagbestrijding en bemesting, alleen weten we nog niet tot in detail hoe die zich in alle bedrijfssystemen, weersomstandigheden en bodems houden. Onderzoek kan aantonen wat de verbetering is als boeren hun land anders beheren.

Weten waar voedsel vandaan komt

Een struikelblok voor de ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw is grond. Zo gauw boeren iets willen dat niet in de prijsconcurrentieslag past, zoals extensiveren, hebben ze vaak meer grond nodig. Waar moeten ze die vinden? Nu komt zodra een boer stopt de grond op de (vogel)vrije markt. Een gevaarlijke situatie voor de voedselzekerheid in Nederland, omdat er ook grote

vraag is naar ruimte voor woningbouw en de energietransitie. De overheid zou boerengrondbanken op regioniveau kunnen faciliteren om te voorkomen dat grond naar andere sectoren gaat.

Lastig is dat natuurinclusieve landbouw geen internationaal erkend keurmerk heeft. Daardoor zijn supermarkten en zuivelbedrijven nog huiverig. Verder is Europees beleid vooral gericht op CO2-uitstoot, omdat daarover de meeste cijfers bekend zijn. De integrale bijdragen van landbouw aan de maatschappij, inclusief bijvoorbeeld waterkwaliteit en biodiversiteit, blijven dan onderbelicht. Dat maakt het cruciaal om de NIL-pilot voort te zetten – dat gaat meer data opleveren. Pilots als deze bevorderen bovendien kortere productieketens en lokale verbinding. Daardoor ontstaat meer transparantie over waar voedsel vandaan komt. Als je produceert voor de wereldmarkt, produceer je van alles wat mensen in Nederland niet eten en ben je afhankelijk van internationale prijzen.

“Ook steeds meer boeren beseffen dat het zo niet verder kan. Zij verkennen en bewandelen zelf andere wegen en dat kan een vliegwieleffect hebben”

Het Louis Bolk Instituut werkte mee aan de ontwikkeling van KPI's binnen de NIL-pilot en aan het beoordelen van bedrijfsontwikkelplannen van boeren. Het instituut participeert ook in de monitoring van de WUR naar de impact van de NIL-aanpak op bijvoorbeeld het bodemleven, plaagreductie, diergezondheid en de bedrijfsvoering. In opdracht van Staatsbosbeheer heeft het Louis Bolk Instituut onderzocht hoe natuurkwaliteit verbeteren mogelijk is met een goede opbrengst voor de boer.

De uitkomsten staan in het rapport 'Natuurdoelen aan het werk'.

Bekijk het rapport op <https://www.louisbolk.nl/node/6287>

Wederzijdse afhankelijkheid

Voor biodiversiteitsdoelen is het logisch om te kijken naar bufferzones rondom natuurgebieden. Maar als je je alleen daarop richt, creëer je een groter probleem in gebieden waar weinig aandacht is voor natuur. Ook daar staan leefbaarheid, biodiversiteit en waterkwaliteit onder druk. Wij pleiten er daarom voor óók op het geteelde areaal aan een basiskwaliteit natuur te werken. En te zorgen dat dat iets oplevert voor boeren. Dan kan Nederland grote stappen zetten. De NIL-pilot laat zien dat dat mogelijk is.

Terreinbeherende organisaties als Staatsbosbeheer zijn belangrijk voor zowel landschap als landbouw, want zij geven boeren die onderdeel willen zijn van een toekomstbestendig, voedselzeker productiesysteem de ruimte. Tegelijkertijd hebben terreinbeheerders veel aan boeren, wat zonder hun inzet halen ze de natuurdoelen niet. Er is dus vooral wederzijdse afhankelijkheid.

Voedselzekerheid

Veel partijen in de agrarische sector houden vast aan high tech en export. Daarmee onderschatten ze het belang van natuurinclusieve landbouw voor voedselzekerheid. Wie stelt dat dit niet genoeg oplevert per hectare, kan zich afvragen of we in Nederland zoveel moeten produceren voor onze eigen inwoners. Dan hebben we het nog niet over hoe natuurinclusieve landbouw bijdraagt aan een gezonde leefomgeving. De schadelijke impact van pesticiden en zoönosen (van dier op mens overdraagbare infectieziekten, red.) op de gezondheid van mensen en de landbouwsector zelf is te lang weggewuifd.”

“Veel partijen in de agrarische sector houden vast aan high tech en export. Daarmee onderschatten ze het belang van natuurinclusieve landbouw voor voedselzekerheid”

Ilse Geijzendorffer

Directeur-bestuurder van het Louis Bolk Instituut

Dilemma's

We zijn er open over dat boeren die deelnemen aan de NIL-pilot opereren in een ingewikkelde context. Het vraagt ondernemerschap om van een bedrijfsvoering die gericht is op efficiency en productie over te stappen naar een die meer rekening houdt met natuur en dierenwelzijn. Er leven ook nog vragen op het gebied van financiën en subsidies, over welke maatregelen net wel of toch niet passen binnen de NIL-voorwaarden en over afzetmogelijkheden. Met alle kennis en expertise die het NIL-team, collega-boeren en de partners

in de pilot hebben opgedaan ondersteunen we de deelnemers hierbij.

Naar de toekomst

Om natuurinclusieve landbouw steviger te verankeren in Nederland zien we nog meer mogelijkheden:

- *NIL-erkenning*
Boeren die voldoen aan de NIL-criteria voldoen aan vrijwel alle duurzaamheidprogramma's. Hun bedrijf heeft aantoonbaar een positieve impact. Het zou mooi zijn als de NIL-criteria

worden erkend als standaard in de sector, zodat deze boeren ook worden beloond voor hun inspanningen. Hiervoor is samenwerking nodig tussen tal van partijen, waaronder MVO Nederland.

- *'Op weg naar'-drempelwaarden*
Voor deelname aan de NIL-pilot gelden drempelwaarden. Alleen boeren die daaraan voldoen mogen aansluiten. Het streven is in een vervolgfase een 'op weg naar'-module toe te voegen, zodat ook reguliere boeren-bedrijven die gemotiveerd zijn voor NIL kunnen meedoen.
- *Opschalen*
De bij de NIL-pilot betrokken partijen werken al actief en enthousiast aan het versterken van natuurinclusieve landbouw. Dit kan een nog grotere vlucht nemen als ook andere organisaties die betrokken zijn bij de landbouwsector de beweging omarmen, zoals banken en zuivelfabrikanten. Hieraan kan Staatsbosbeheer, zeker voor de rijksgronden, een belangrijke bijdrage leveren.
- *Onderwijs*
Boeren en boswachters kennen hun eigen werkgebied weliswaar goed, maar hebben niet altijd vanzelfsprekend kennis over elkaars vakgebied. Aandacht hiervoor in opleidingen, bijvoorbeeld via een stage, kan de verbinding versterken. Er is al intensieve samenwerking met drie agrarische hogescholen, waarin we cursussen ontwikkelen voor zowel boeren als boswachters (lees meer op <https://www.aereshogeschool.nl/natuurboeren>). Het zou mooi zijn als dit in het reguliere curriculum wordt ondergebracht.

“Afzet creëren voor natuurinclusieve boeren”

Gerard Teuling, sectormanager agrifood en oprichter van Boeren Natuurlijk bij MVO Nederland: “Als duurzaam bedrijsvennetwerk richten wij ons op een circulaire, biodiverse samenleving. Inmiddels zijn 2.000 bedrijven aangesloten. Alles wat we doen rond het thema voedsel draait om biodiversiteitsherstel in de landbouw. Wij zien veel boeren die anders willen werken. Drie barrières verhinderen dat: kennis, financiering en markt. Op die thema's richt Boeren Natuurlijk zich. We werken samen met boeren, maar ook met banken, grote marktpartijen en de overheid. Het oplossen van maatschappelijke problemen die zijn ontstaan door intensieve landbouw zien we namelijk als gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Voldoen aan criteria

Voor boeren die leiderschap tonen in natuurinclusieve landbouw creëren we afzetmogelijkheden. Zo hebben we ‘Broodje Natuurlijk’ geïntroduceerd, met ingrediënten van natuurlijke landbouw uit de regio. Grote organisaties met een bedrijfsrestaurant kunnen dat inkopen. In Utrecht ligt het bijvoorbeeld bij NS en het St. Antoniusziekenhuis. Dit initiatief willen we uitbreiden naar meer gerechten en productcategorieën. Ons doel is dat ze worden opgenomen in tenders en contractdoelstellingen bij inkoop. Eigenlijk gaat het herstel van biodiversiteit over herstel van relaties, bijvoorbeeld tussen boeren, chef-koks, cateraars en groothandels. Doordat zij bij elkaar komen, is van alles mogelijk.

“Eigenlijk gaat het herstel van biodiversiteit over herstel van relaties, bijvoorbeeld tussen boeren, chef-koks, cateraars en groothandels”

Wij gebruiken de term natuurlijke landbouw. Anderen hebben het over biologisch-dynamische, regeneratieve of circulaire landbouw. De naam maakt niet echt uit, zolang een boer voldoet aan bepaalde criteria. De KPI's die Staatsbosbeheer heeft ontwikkeld binnen de NIL-pilot zijn handig hiervoor. Marktpartijen vragen daarnaar; zij willen weten of producten voldoen aan bepaalde normen. Boeren Natuurlijk werkt aan meer duidelijkheid hierover

via een expertgroep. Deskundigen vanuit verschillende vakgebieden denken met ons mee over de toekomst van natuurlijke landbouw. Het NIL-team van Staatsbosbeheer is hier ook bij betrokken.

Verdienmodel werkt wél

Wat Staatsbosbeheer doet om NIL-boeren te ondersteunen is een voorbeeld voor andere grondeigenaren. Zij kunnen voortborduren op de aanpak die al is uitgedacht en getest. Boeren vragen natuurinclusief te werken vereist wel intensieve begeleiding, want het betekent een ingrijpende omslag in bedrijfsvoering. Daar wordt te makkelijk over gedacht. Als je boeren volwaardige ondersteuning biedt, mag je hun volle inzet verwachten om natuurdoelen te halen. In de NIL-pilot gaan ze daar zorgvuldig mee om.

Wie twijfelt over het verdienmodel, wijs ik graag op een boerin in de regio Utrecht. Zij wilde het bedrijf van haar ouders overnemen. Er lag een plan om op te schalen van 200 naar 400 koeien, maar zij wilde dat het aantal dieren zou kloppen met de beschikbare grond. Ze ging terug naar 115 koeien en koos voor kruidenrijke graslanden, bomen en struwelen. Om dat financieel haalbaar te maken startte ze een oogstwinkel op de boerderij en in een nabijgelegen stad. Daarmee kon ze slechts drie procent van haar melk verwaarden tot kaas. Toen wij met Broodje Utrecht startten, ontstond een nieuw marktsegment. Inmiddels zet ze met leveringen aan grote partijen ruim twintig procent van haar melk af. Het bedrijf gaat richting zwarte cijfers én het levert veel werkplezier op. Ik ben ervan overtuigd dat je met dit soort verbindingen ondernemers zoals zij kunt behouden voor de sector. Dat vraagt initiatief van boeren en andere partijen. Staatsbosbeheer is hierin voor ons een gewaardeerde partner.”

Gerard Teuling

Sectormanager agrifood en oprichter van Boeren Natuurlijk bij MVO Nederland

Bijlagen

Bijlage 4 Werkproces pachtuitgifte

De bijlagen bevatten aanvullende informatie.
We verwijzen hier niet expliciet naar in het rapport.

1. Handreiking voor boswachter en boer van Staatsbosbeheer en het Louis Bolk Instituut
<https://www.louisbolk.nl/publicaties/handreikingen-voor-boswachter-boer-1-tm-10>

2. Achtergrondrapport methode monitoring natuurinclusieve bedrijven (WUR)
<https://edepot.wur.nl/630090>

3. Onder de streep – bedrijfs-economische analyse van de transitie naar natuur-inclusieve veehouderij (2025)
<https://wij.land/rapport-onder-de-streep-2025/>

4. Werkproces pachtuitgifte
5. Artikel uit Staatsbosbeheer Magazine 2023: interviews met boeren, pagina 16 t/m 19

1. Een aspirant NIL-boer meldt zich bij Staatsbosbeheer. Dat gebeurt via het 'ja' vinkje bij een inschrijving, een belangstellings-registratie, op voordracht van de beheereenheid of vanuit eigen interesse. Er vindt een kennis-makingsgesprek plaats.
2. De NIL-adviseur bepaalt samen met het NIL- en beheerteam incl. teamleider of een NIL-samenwerking met de aspirant NIL-boer kansrijk is. Bij een positieve uitkomst gaan we verder in de procedure.
3. Een medewerker Grondzaken van Staatsbosbeheer maakt een 360 ovk-zaak aan. NIL-adviseur maakt een 360 NIL-zaak aan. Boswachter beheer (BB) levert shape file van de te verpachte percelen aan de medewerker Grondzaken en NIL-adviseur. De NIL-adviseur maakt een publicatietekst volgens het vastgoedbeleid rond mededinging en de medewerker Grondzaken plaatst op <https://www.staatsbosbeheer.nl/zakendoen/vastgoed/bekendmakingen> een voornemen tot het sluiten van een pachtovereenkomst voor een NIL-samenwerking. De bekendmaking staat 20 dagen op bovenvermelde website Staatsbosbeheer. Als zich binnen de gestelde termijn geen andere gegadigden melden, kan het NIL-proces doorgang vinden. Bij geen bezwaar, ga naar stap 5.
4. Bij een bezwaar zal een minicompetitie plaatsvinden tussen alle gegadigden aan de hand van het scoreformulier met de KPI's en randvoorwaarden om te kunnen beoordelen welke partij het hoogst scoort.
5. Het beheerteam maakt een Grondgebruik-en beheerplan voor de gronden die binnen de NIL-overeenkomst gaan vallen. De aspirant NIL-boer maakt een bedrijfsontwikkelplan volgens NIL-format. De NIL-adviseur stelt een concept-samenwerkingsovereenkomst (SOK) op. De medewerker van het team Grondzaken voor NIL-contracten stelt met input van de beheerder, en in samenwerking met een GIS-specialist een langjarig NIL-pachtcontract op. Na afstemming met de aspirant NIL-boer wordt dit ter goedkeuring voorgelegd via de workflow in 360 aan: teamleider, provinciaal hoofd, directeur terreinbeheer.
6. Na goedkeuring, zoals bij punt 5. NIL-adviseur stelt met de boer, beheerteam en provincie-hoofd een datum en locatie voor ondertekening vast.
7. Na ondertekening van het pachtcontract legt de medewerker Grondzaken het pachtcontract ter goedkeuring voor aan de Grondkamer.

16

Natuurinclusieve landbouw
Boeren & Staatsbosbeheer

Beeld

Dieuwertje Bravenboer

Tekst

Marieke Enter

Veel Nederlandse boerenbedrijven staan de komende tijd voor belangrijke keuzes: stoppen, doorgaan – en hoe dan? Arie van Oosterom kan erover meepraten, als laatst overgebleven melkveehouder in de Wilnis Bovenlanden. Om zijn toekomst veilig te stellen – en die van de weidevogels – koos hij ervoor ‘natuurboer’ te worden.

Blijven = aanpassen

De route naar het melkveebedrijf van Van Oosterom voert door typisch Hollands veenweidelandschap. De boerderij ligt aan de voet van het kronkelende dijkje langs de Kromme Mijdschelde. Iets verderop staat een zeventiende-eeuws wipmolentje, als een historische getuige van hoe de mens al eeuwenlang dit landschap vormt. Ook de Van Oosteroms hebben hier een rijke historie. Boer Arie is de vierde generatie melkveehouder; zijn overgrootvader begon het bedrijf in 1900. Om er ook een toekomst te hebben, schakelde Van Oosterom ruim vijf jaar geleden over op een natuurinclusieve bedrijfsvoering. Hij werd er de laatst overgebleven melkveehouder in de Wilnis Bovenlanden mee. Alle anderen vertrokken of stopten toen het 470 hectare tellende gebied onderdeel werd van het natuurnetwerk Nederland, min of meer de opvolger van de Ecologische Hoofdstructuur.

Weidevogelkansen

De stap om natuurboer te worden was Arie's eigen initiatief, vertelt hij aan zijn keukentafel. “De omvorming van de Wilnis Bovenlanden speelt al sinds de jaren 90, toen de provincie er moerasge-

bied van wilde maken. Een aantal boeren is toen meteen vertrokken, maar ik wilde niet weg. Samen met buurtbewoners die de moerasvorming niet zagen zitten, hebben we een alternatief uitgewerkt. Daarbij zouden de overblijvende boeren extensiveren en voor weidevogels aan de slag gaan. De veenweidepolder is namelijk van oudsher een gebied met heel veel kansen voor weidevogels.” Het vergde een lange adem, maar na jarenlang overleg stemde de provincie in. Arie's transformatie tot natuurboer kan gaan beginnen.

Koe per hectare

Om te extensiveren – één koe per hectare is ongeveer het uitgangspunt – is uiteraard wel grond nodig. Daar hielp Staatsbosbeheer bij. Arie: “Ik pachtte al van Staatsbosbeheer. Die had de grond overgenomen van mijn gestopte buurman, pal naast mijn huiskavel. Die ligging is een enorm pluspunt: veel land bij huis betekent dat ik de koeien veel kan weiden. Om natuurinclusief te worden, moest ik alleen nog extensiever worden. Staatsbosbeheer had zich geëngagementeerd om me daarvoor extra grond ter beschikking stellen, met een langjarige overeenkomst voor meer zekerheid.

17

18 Natuurinclusieve landbouw
Boeren & Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer streeft ernaar om
eind 2025 met 80 natuurinclusieve
boeren samen te werken. Begin
2023 deden al 26 boeren mee.

Ik heb nu vijftig hectare eigen grond en veertig hectare pachtgrond, waarop ik zo'n 80 à 85 koeien houd. Dat is iets minder dan wat ik voor ogen had, maar genoeg om van rond te komen – en vergunningstechnisch past het eigenlijk beter."

Arie van Oosterom
Natuurinclusieve
melkveehouder

'Vertrouwen is heel belangrijk. Dan kom je er altijd wel uit samen'

Maaien en bemesting

Op andere fronten dacht Staatsbosbeheer eveneens goed mee bij zijn omschakeling naar natuurinclusief, vindt de agrariër. "In het begin kan je elkaar nog niet, moet er een beetje smeerolie in de samenwerking komen. Dat geeft ook niet. In zo'n proces is één ding heel belangrijk: vertrouwen. Dan kom je er altijd wel uit samen." Hij noemt afspraken over maaien en bemesting als voorbeeld. "Als natuurboer pas je je bedrijfsvoering steeds aan de natuur aan", benadrukt Arie – aan de weidevogelstellingen, in zijn geval. "Mijn beweidings stem ik daar helemaal op af. Ik

begin eind april op de percelen het dichtst bij de boerderij, waar vogels niet graag nestelen. In de loop van mei mogen de koeien steeds verder weg. Dan komen de weidevogelnesten uit en is het juist gunstig als er wat vee loopt: grasland dat deels is afgegrast geeft de vogels meer bewegingsvrijheid en helpt ze bij het zoeken naar voedsel. Verder maai ik pas na 1 juni, als reguliere boeren al voor de tweede keer maaien. Ik strooi ook geen kunstmest. Er groeit dus ook minder gras – ik hoef niet elke zes weken dat gras te maaien en binnen te halen. En hoe meer je beweidt, hoe meer de koe het werk doet. Het is een heel andere manier van boeren."

Vogeltellingen

De keuze voor een natuurinclusieve bedrijfsvoering bevalt boer Arie goed, al was de weg ernaartoe niet makkelijk. "Vooral de politiek blijft een onzekere factor. Maar je weet waarvoor je het doet en het eindresultaat is geweldig. Ik doe nu iets waar ik voor honderd procent achter sta, met resultaten die er niet om liegen. Sovan heeft weidevogeltellingen gedaan en we zitten hier op honderd broedparen per honderd hectare; met kieviten en scholeksters erbij zelfs op 150. Dat is gewoon gigantisch goed." En Arie's persoonlijke favoriet: twee kolonies zwarte sterns. Hopelijk keren die komend broedseizoen weer terug op de vlotjes die hij speciaal voor ze aanlegde.

Boeren gezocht

Staatsbosbeheer steunt boeren die hun bedrijf natuurinclusief en daarmee toekomstbestendiger willen maken. Naast advies over extensivering bestaat die steun vooral uit de inzet van extra (natuur)grond, om bij te dragen aan de financiële haalbaarheid van de omschakeling.

Meer informatie over de mogelijkheden is te vinden op
staatsbosbeheer.nl/natuurinclusievelandbouw

Staatsbosbeheer magazine

'Het kán: een nette boterham verdienen terwijl je ook goede zaken doet voor de biodiversiteit'

Eric Lamers, natuurinclusieve boer op De Schutkooi in Boxmeer, in het door Staatsbosbeheer beheerde Maasheggengebied: "Dit gebied is mijn achtertuin; ik doe er alles aan om er zo goed mogelijk voor te zorgen. Veel gangbare boeren zijn sceptisch of er wel toekomst zit in natuurinclusieve landbouw. Wij kunnen ze overtuigen laten zien dat het echt kán, een nette boterham verdienen terwijl je ook goede zaken doet voor de biodiversiteit. Voldoende grond is wel belangrijk, want als natuurinclusieve boer kun en wil je niet de maximale opbrengst uit je land persen. Het is goed dat Staatsbosbeheer er extra pachtgrond voor ter beschikking stelt."

'Landbouw kan sleutelrol spelen'

Maurits Tepper van de Eytemaheert in Leutingewolde: "Onze honderdveertig Groninger blaarkoppen produceren zuivel en vlees. Maar ze spelen ook een belangrijke rol als begrazers en bemesters van onze gras- en natuurlanden, die we deels pachten van Staatsbosbeheer. Al sinds de start van ons bedrijf in 2015 doen we aan natuurinclusieve kringlooplandbouw. Dat doen we vanuit de overtuiging dat de landbouwsector een sleutelrol kan vervullen bij het tackelen van grote uitdagingen zoals klimaatverandering en biodiversiteitsverlies. Alles draait om het vinden van de perfecte, natuurlijke balans."

'De consument krijgt er steeds meer waardering voor'

Linda Duijndam van Hoeve Biesland in Delfgauw: "We beschikken over ruim driehonderd hectare, waarvan we ongeveer de helft pachten van Staatsbosbeheer. Dieren en gewassen krijgen hier de rust en ruimte om op een gezonde manier te groeien. Ik ben trots op het gezonde, hoogwaardige voedsel dat we hier produceren. Het vindt gretig aftrek in onze boerderijwinkel en in de lokale horeca. Onze bedrijfsvoering richt zich nadrukkelijk ook op versterking van biodiversiteit, waterkwaliteit en landschappelijke waarde. De consument krijgt daar gelukkig steeds meer waardering voor."

Colofon

Dit rapport is een uitgave van Staatsbosbeheer

Coördinatie:	Theo Bakker, NIL-team Staatsbosbeheer
Tekst en redactie:	Ellen Meijer, Het Schrijfwezen
Interviews BoerenNatuur en NIL-boeren:	Gijs Gjaltema, Jeen
Vormgeving en opmaak:	Hanne Straver, Diezit
Illustraties:	Hanne Straver, Diezit
Foto's:	Frank Hoyinck Photography: cover, pagina 12, 18, 28, 30, 31, 37 en 48 Bert Ooms: pagina 4 BoerenNatuur: pagina 11 Marco van de Burgwal: pagina 5, 13, 14, 24 en 40 Joep Bergfeld: pagina 6 Marleen Annema Fotografie: pagina 20, 27, 32, 34, 35, 39 en 44

Met dank aan alle geïnterviewden. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van Staatsbosbeheer, © 2025

augustus 2025

